

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2319-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми «Соціальна
педагогіка» Н.В. Левадна

Керівник: доцент кафедри соціальної
педагогіки та спеціальної освіти, к. пед. н.

_____ Т.Г. Соловйова

Рецензент: _____
_____

Запоріжжя

2020

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 110 с., 1 таблиця, 1 рисунок, 102 джерела, 9 додатків.

Об'єкт дослідження: процес соціалізації здобувачів освіти засобами народної педагогіки.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи роботи соціального педагога з соціалізації здобувачів освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи щодо соціалізації здобувачів освіти засобами народної педагогіки.

Методи дослідження: теоретичний аналіз джерел, спостереження, опитування, анкетування, соціально-педагогічний експеримент.

Теоретичне значення роботи полягає у комплексному підході до процесу соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти.

Практичне значення роботи полягає у розробці соціально-педагогічної програми з соціалізації здобувачів освіти засобами народної педагогіки.

Галузь використання: заклади загальної середньої освіти.

**ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ, СОЦІАЛІЗАЦІЯ, НАРОДНА ПЕДАГОГІКА,
ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

SUMMARY

Levadna N. Folk pedagogy as a means of socialization of general secondary education students.

The qualifying work consists of introduction, 2 parts, findings, references (102 sources), and 9 addenda on 9 pages. The qualifying work volume is 110 pages long, 93 of them – main text. There are 1 table and 1 illustration.

The qualifying work gives theoretical review and describes the experimental research of the folk pedagogy as a means of socialization of general secondary education students. It defines the role of the social pedagogues in process of socialization of general secondary education students.

The research object the process of socialization of general secondary education students.

The research subject: forms and methods of folk pedagogy that optimize the processes of socialization of general secondary education students.

The research purpose: theoretically substantiate and experimentally test the influence of folk pedagogy on the process of socialization of general secondary education students.

The research tasks are:

- to complete a theoretical and methodological analysis of the problem of socialization of folk pedagogy on the formation of the child in the socio-cultural dimension of modern society;
- to clarify the conceptual and categorical apparatus of research;
- to characterize the tendencies of formation and to determine the factors that determined the nature have impact on the socializing influence of folk pedagogy on the formation of the child in the socio-cultural dimension of Ukrainian society;
- to identify the level of readiness of graduates of the Sich Collegium to participate in public life, their ability to navigate and adapt to social conditions, the ability to protect themselves own and respect the interests and rights of others.

- to systematize and interpret the obtained results, the experiment "ex post facto" (retrospective analysis), which traced the changes that occurred in the socio-cultural dimension, and highlighted the main trends of influence of folk pedagogy on the socialization of students

The part 1 "Theoretical analysis of folk pedagogy as a basis for socialization of the individual" the influence of folk pedagogy on the socialization of the individual and the social development of the individual

The part 2 "Practical implementation of the principles of Ukrainian folk traditions in the work of a social teacher in an institution of general secondary education" describes the results indicative, forming and control phases of the research on the process of using of Ukrainian folk traditions in the process of socialization of students

The analysis of the results has proved the effectiveness of the developed and implemented program.

Key words: educators, socialization, folk pedagogy, institution of general secondary education.

Запорізький національний університет

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти

Рівень вищої освіти магістерський

Спеціальність 231 соціальна робота

(шифр і назва)

Освітня програма: соціальна педагогіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Левадній Наталі Вікторівні

1. **Тема роботи** Народна педагогіка як засіб соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти затверджена наказом ЗНУ від «14» липня 2020 р. № 1031-с.
2. **Строк подання студентом роботи** ____ _____ 2020 р.
3. **Вихідні дані до роботи** матеріали соціально-педагогічної практики, курсових робіт з соціальної педагогіки
4. **Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити)** визначити сутність поняття «народна педагогіка»; розкрити специфіку соціалізації здобувачів освіти засобами народної педагогіки; проаналізувати зміст і засоби соціально-педагогічної діяльності з підвищення ефективності соціалізаційного впливу народної педагогіки на соціальне становлення учнів та рівень сформованості когнітивних та поведінкових норм, що включають у себе вміння міркувати, аналізувати, критично та всебічно розглядати проблему, робити власні висновки здобувачів освіти засобами народної педагогіки.
5. **Перелік графічного матеріалу (із точним зазначенням обов'язкових креслень)** 1 таблиця з результатами констатувального та контрольного етапів експерименту; рисунок «Загальноколегіантські проєкти».

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ			
Розділ 1			
Розділ 2			
Висновки			
Додатки			

7. Дата видачі завдання _____ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-серпень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	вересень-жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____
(підпис) _____
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис) _____
(прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____
(підпис) _____
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Відродження автентичної педагогіки в Україні стало насущною потребою нашого часу. В контексті розбудови незалежної України, створення системи національної освіти й виховання, особливого значення набуло науково обгрунтоване розв'язання виховних завдань засобами української народної педагогіки.

У зв'язку з процесами національного відродження, серед громадськості зростає інтерес до народних духовних джерел і надбань, до багатовікового народного досвіду. Адже саме там можна знайти насагу для розбудови нового суспільства, для формування високосвідомого, проїнятого національною ідеєю громадянина України. Саме народна педагогіка, в процесі продовження творчих традицій, звичаїв і обрядів, у діяльності, поведінці, забезпечує практичне засвоєння учнями культурно-історичних, мистецьких надбань батьків, дідів і прадідів.

Для вирішення цих надзвичайно важливих завдань джерелом насаги і вірним дороговказом безперечно виступає етнопедагогіка (українська народна педагогіка), яка втілює в собі народний педагогічний досвід і народну мудрість, народні погляди на мету і завдання, зміст і методи виховання і навчання. Вільний інтелектуал – високоморальна, культурна, духовна особистість зі сформованим гуманістичним світоглядом, здатна постійно рефлексувати, інтуїтивно-чуттєво переживати свою сутність, свій внутрішній світ, що дасть можливість бути вільним у своїх поглядах, не йти проти своїх переконань, якщо ситуація вимагає порушення моральних принципів; це людина з розвинутою потребою у пізнанні та творенні добра. Отже, актуальність теми полягає у реалізації концепту соціалізації особистості засобами українських народних традицій.

Мета дослідження – теоретично обгрунтувати та експериментально перевірити вплив народної педагогіки на процес соціалізації учнів закладів

загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – форми та методи народної педагогіки, які оптимізують процеси соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти.

Гіпотеза дослідження – засвоєння та постійне дотримання дітьми й молоддю національних традицій, фундаментальної системи знань з рідної мови, фольклору та етнографії запобігає бездуховності, моральному зубожінню, залучає через рідну культуру до світової загальнолюдської культури. Народна педагогіка озброєна знаннями, виробленими історичним досвідом, її істинність підтверджена багатовіковою практикою родинно-шкільно-громадського виховання, творцем і носієм якого є сама нація. Соціалізація особистості методами народної педагогіки базується на заповідях народної моралі, націлена на формування справжньої Людини.

Соціалізація учнів методами етнопедагогіки передбачає дослідження досвіду, з'ясування можливостей і пошук ефективних шляхів реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасному житті, досліджує способи встановлення контактів народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою, аналізує педагогічне значення тих чи інших явищ народного життя і з'ясовує їх відповідність сучасним завданням виховання. То ж можна сказати, що педагогіку творить народ, а професійні педагоги її тільки аранжують. Ідеальний варіант процесу соціалізації той, що базується на інтеграції народної педагогіки та педагогічної науки в цілому, передової практики навчання й виховання дітей, через який здобувач освіти поступово перетворюється на особу, яка розуміє і саму себе, і навколишній світ, адаптується до нього, набуваючи знань та звичок, притаманних культурі суспільства, в якій він народився, становлення національно-свідомої особистості, засвоєння нею вимог суспільства, придбання соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із суспільством.

Для досягнення даної мети, нами були поставлені такі завдання:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми соціалізаційного впливу народної педагогіки на формування дитини в соціокультурному вимірі сучасного суспільства.

2. Уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження.

3. Охарактеризувати тенденції становлення та визначити чинники, що зумовлювали характер соціалізаційного впливу народної педагогіки на формування дитини у соціокультурному вимірі українського суспільства.

4. Проаналізувати зміст і засоби соціально-педагогічної діяльності з підвищення ефективності соціалізаційного впливу народної педагогіки на соціальне становлення учнів Січового колегіуму.

5. Виявити рівень готовності випускників Січового колегіуму до участі у громадському житті, їх здатність орієнтуватися і адаптуватися до соціальних умов, вміння захищати свої та поважати інтереси і права інших.

6. Проаналізувати рівень сформованості когнітивних та поведінкових норм, що включають у себе вміння міркувати, аналізувати, критично та всебічно розглядати проблему, робити власні висновки учнів старших класів Січового колегіуму засобами народної педагогіки.

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз наукової літератури та архівних джерел;
- історико-педагогічний аналіз основних дефініцій теоретико-методичних основ соціалізації дітей методами народної педагогіки для виявлення їх генези;

- порівняльний аналіз;

- аналіз, синтез, екстраполяція, узагальнення з метою відображення основних напрямів та тенденцій розвитку соціалізаційного впливу народної педагогіки на формування дитини в часі та просторі, у конкретно-історичних формах відповідно до соціально-економічних, політичних, освітніх та культурних умов;

- систематизація та інтерпретація одержаних результатів, експеримент «екс постфакто» (ретроспективний аналіз), за допомогою якого простежено

зміни, які відбувалися у соціокультурному вимірі, та виокремлено основні тенденції соціалізаційного впливу народної педагогіки на соціалізацію учнів.

Результати та висновки дослідження можуть стати основою для подальшого розвитку нормативно-правового поля сучасної соціально-педагогічної діяльності з оптимізації соціалізаційного впливу закладу освіти інтернатного типу на формування фізично досконалого, здорового, життєрадісного покоління, підготовленого до продуктивної праці. Визначити виховні засоби, які стануть джерелом вкладу у збагачення педагогічної науки, будівництво національної школи, встановлення гармонії сім'ї і школи у вирішенні сучасних соціалізаційних проблем, пов'язаних з поверненням шкільній педагогіці її істинно народної духовноморальної основи. Перебудова виховання дітей та підлітків у школі та сім'ї засобами етнопедагогіки. Підтвердження того, що застосування знань і засобів етнопедагогіки ставить реальний заслін бездуховності, національному нігілізму, історичному безпам'ятству, допомагає дітям і підліткам усвідомити свою роль як спадкоємців народних цінностей і традицій, національної сімейно-побутової культури.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- уперше комплексно досліджено і теоретично узагальнено досвід соціалізаційного впливу комунального закладу «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Січовий колегіум» на соціалізацію дитини шляхом виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій та звичаїв, державної та рідної мов, національних цінностей українського народу, формування і розвитку соціально зрілих, творчих особистостей з усвідомленої громадянської позиції. охарактеризовано основні тенденції соціалізаційного впливу закладу освіти на формування дитини; охарактеризовано функції колегіуму; визначено зміст (формування у дітей морально-етичних поглядів та ідеалів, рис характеру, високих моральних якостей і звичок, життєвої позиції; адекватної поведінки, соціальних норм і цінностей); організація змістовного дозвілля, виховання основ культури та

естетичних смаків, розвиток почуття прекрасного; розвиток позитивних взаємин дітей, педагогічних працівників, батьків та виховання поваги до старших; виховання працьовитості, формування трудових умінь та навичок, готовності до трудової діяльності; привчання дитини до відповідального виконання своїх обов'язків у всіх сферах суспільного життя, формування соціально активної особистості людини-трудівника, члена суспільства і засоби.

- уточнено сутність понять: «соціалізація», «народна педагогіка», «соціалізаційний вплив закладу загальної середньої освіти на формування дитини», «соціокультурний вимір»;

- подальшого розвитку набули основні напрями соціально-педагогічної підтримки соціалізації дитини в закладі освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

1.2. Історія зародження народної педагогіки

Народна педагогіка – це система емпіричних знань, засобів, принципів і вмінь, вироблених і застосованих українцями у процесі навчання і виховання підростаючих поколінь. Вона передбачає передачу наступним поколінням соціального досвіду, норм поведінки і суспільних традицій, зберігається та виявляється в моральних законах, звичаях і обрядах, закріплених національно-культурними традиціями.

Термін «народна педагогіка» в науковий обіг ввели О. Духнович та К. Ушинський [92; 53].

Поняття виховання, таке ж давнє, як і сама людина. На всіх етапах свого розвитку людство вбачало сенс життя у продовженні свого роду. Люди ще не мали писемності, не було фахових учителів, не було створено таку соціальну інституцію, як школа, але батьки передусім турбувалися про виховання своїх дітей.

Мудрість народу в царині виховання поступово сформувалася в поняття «народна педагогіка». У чому ж її сутність? «Народною називають ту педагогіку, яку створив народ», — писав український педагог-дослідник М. Стельмахович [80; 136].

Становлення української народної педагогіки розпочалося ще в первісному суспільстві. Старші покоління докладали великих зусиль, аби навчити молодь родовим і племенним звичаям, віруванням, легендам, переказам, землеробським і мисливським навичкам. Одним із найважливіших засобів передачі досвіду старших поколінь була спільна праця та оборона від ворогів. Ознайомитися з елементами давньої народної педагогіки маємо

можливість читаючи давні писемні пам'ятки епохи Київської Русі. Київський князь Володимир Мономах в «Повчанні дітям» озвучив виховні настанови, які цілковито ґрунтуються на засадах народної педагогіки: «Старших шануйте, як батька, а молодших, як братів, брехні остерігайтесь, і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло. Куди б ви не верстали шлях своєю землею, не давайте отрокам чинити зло і шкоду ні селам, ні посівам, щоб люди не проклинали вас. Куди б не прийшли, і де б не зупинилися, напоїть і нагодуйте нужденного... Хворого навідайте, покійника проведіть в останню дорогу, бо всі ми смертні. Не промініть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте».

Пізніше, в козацькі часи, в Україні з'явилася дидактична література, що базувалася на християнському вченні та народній педагогіці. Найвизначніша її пам'ятка – «Учительное євангеліє» Кирила Транквіліона-Ставровецького.

На народну педагогіку спирались виховні системи братських та січових шкіл XVI-XVII століття. Про це свідчить, зокрема, статут Львівської братської школи 1586 року. Починається він з викладу високих вимог до вчителя, його морального обличчя, почуття справедливості, демократизму. Далі в статуті говориться, що в школі «багаті над бідними нічим вищі не мають бути, тільки наукою, плоттю ж всі рівні». Це цілком народне уявлення про справедливість. В дусі ж народної педагогіки мовиться про високу вимогливість до учня, суворий контроль. Однак, при цьому вчитель завжди повинен залишатись на рівні педагога, а не тирана. Духом демократизму був пронизаний навчальний процес у січових і полкових школах, де учні перебували на повному самоврядуванні, обирали свого отамана, жили в окремих куренях, готували собі їжу і навіть отримували свою частку пороху й свинцю для військових вправ та на випадок ворожого нападу [19; 41].

Виховні засади української етнопедагогіки ґрунтуються на стійких національних ідеалах життя. Які б соціальні і національні катаклізми не здригали суспільне життя, зміст, педагогічна сила народних ідеалів залишаються стійкими і непорушними. Звичайно, змінювалися форми запровадження цих ідеалів у практичне життя, але ідеал вільної праці кожної

людини, ідеал нескореної волі кожного громадянина, його свободи, ідеал рідного краю й рідної землі, ідеал доброти й людяності бережливого ставлення до природи і взагалі всього живого на землі були такими сильними, що давали можливість жити й виживати нашому народу, нашій нації за найскладніших умов.

Ідеали української етнопедагогіки відбилися, в першу чергу, в народному фольклорі: казках, приказках, прислів'ях загадках, народних оповіданнях, притчах. Художня література, яку творили такі велетні національного духу України як Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, І Карпенко-Карий, М. Кропивницький, Л. Українка, П. Куліш, М. Коцюбинський та інші, ввібрала в себе педагогічну мудрість цих ідеалів [40; 164]. Всі великі українські педагоги від Г. Сковороди до В. Сухомлинського свої педагогічні ідеї нерозривно пов'язували з ідеалами української етнопедагогіки.

Необхідно зазначити, що у ХІХ – на початку ХХ століття було зроблено багато у вивченні й науковому осмисленні історії, культури, традицій, побуту, вірувань українців. Зібрано також багатющій унікальний матеріал і в галузі української етнопедагогіки. Однак, починаючи з 30-х років ХХ ст., дослідження в галузі народної культури були припинені або велись обмежено і звужено. Народна педагогіка, як галузь науки, ігнорувалась, замовчувалась, хоча її традиції бережно зберігались у народі і передавались від покоління до покоління. Лише в останні десятиліття, після набуття Україною незалежності, національним відродженням, українська етнопедагогіка, як наукова галузь і педагогічна практика почала відрожуватись.

В останнє десятиліття ХХ ст. з'явилась низка праць з етнографії, українознавства, етнопедагогіки, етнопсихології, педагогіки народознавства. Актуальними виявилися ті праці, які стосуються етновиховання дітей і молоді та «входження» їх у суспільство за допомогою народної культури. Цим проблемам присвячені праці Є. Сявавко, М. Стельмаховичв, П. Ігнатенка, Ю. Руденка, В. Струманського, Н. Лисенко., Р. Кирчів та ін. Дослідженнями

джерел української етнопедагогіки, її структури, змісту і норм, методів і засобів займалися М. Струнка, В. Онопа, О. Литвинюк, Т. Мацейків, О. Дорошенко.

Значна увага в педагогічній теорії і практиці сьогодні приділяється проблемам української етнопедагогіки в контексті розбудови національної школи, використанню етнопедагогіки в освітній роботі школи. (О. Любар, Д. Федоренко, О. Карпенко, Д. Мельник, Р. Расевич., С. Нікітчина та ін.). оскільки першоосновою становлення особистості, прищеплення їй відповідних моральних цінностей українська етнопедагогіка вважає сім'ю, то природно що низка сучасних досліджень стосується проблем виховання в родині і на родинних традиціях (М. Гей, Л. Грицюк, Н. Степанова, І. Козубовська та ін.).

У зв'язку з процесами національного відродження, серед громадськості зростає інтерес до народних духовних джерел і надбань, до багатовікового народного досвіду. Адже саме там можна знайти насагу для розбудови нового суспільства, для формування високосвідомого, пройнятого національною ідеєю громадянина України. Для вирішення цих надзвичайно важливих завдань джерелом насаги і вірним дороговказом безперечно виступає етнопедагогіка, яка втілює в собі народний педагогічний досвід і народну мудрість, народні погляди на мету і завдання, зміст і методи виховання і навчання.

Історична пам'ять, традиції сім'ї – найважливіші чинники соціалізації особистості. У них конкретизується сімейний досвід, його моральні цінності, а також цінності роду. В сімейному досвіді виховання зберігають своє значення і відтворюються в кожному новому поколінні національні традиції, що становлять педагогічну культуру країни.

Народ і виховання – ці два поняття взаємопов'язані, вони не існують одне без одного. Адже так повелося в історії людства, що кожен народ від покоління до покоління передає свій суспільний та соціальний досвід, духовне багатство як спадок старшого покоління молодшому. Саме так створюється історія матеріальної і духовної культури нації, народу, формується його самосвідомість.

Народ завжди виступає вихователем молодшого покоління, а виховання

при цьому на традиціях (від латинського *traditio* – передача) це досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління.

Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони виступають водночас і як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків, і як незамінний виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію своїх дітей.

Обряди – це символічні дієства, приурочені до відзначення найважливіших подій у житті людських гуртів, родин, окремих осіб. Обрядами або ритуалами називають такі форми поведінки, що склалися історично, для яких характерні - стереотипність, повторюваність без змін – символічність (кожна обрядова пісня щось символізує), наприклад Засівання на Новий рік символізує майбутню сівбу і багатий урожай. Обряди нерозривно пов'язувалися з діями, для яких так само характерні стереотипність, повторюваність без змін, але які не мають символічного змісту. Такі дії називаються звичаями. Звичай – це загальноприйнятний порядок, правила, які здавна існують у громадському житті і побуті певного народу, суспільної групи, колективу. Звичаї невіддільні від обрядів. Наприклад, традиційні звичаї зустрічі Нового року включають в себе такі обряди як: колядування, щедрування, засівання, посипання. Усі вони вливаються в єдиний новорічний обрядовий комплекс і розглядаються як його структурні елементи. Обрядовість на початку її виникнення була нерозривно пов'язана з міфологією – кожному обряду відповідав міф, кожному елементу обряду – частина міфу. Лише згодом міф, як оповідання про фантастичні події відокремився від обрядового інсценування події і набув самостійності. Обряди виникли в ту прадавню епоху, коли наш предок ставав людиною. Людина як соціальна істота й обряд сформувалися одночасно. В міру того як людина набувала досвіду, вона помічала, що певні пори року повторюються. Тому, щоб новий рік був не менш сприятливим, ніж попередній, люди прагнули повторити все так само, тобто без змін. Частина таких регулярно повторюваних дій поступово втрачала практичне

значення і ставала обрядом.

Традиції, звичаї та обряди знаходять свій вияв у таких засобах народної культури як рідна мова, фольклор, систематична посильна праця, національні звичаї і культурно-історичні традиції народу, народне мистецтво, ремесла і промисли, народні свята, обряди, символи й атрибути, народний календар, мудрі заповіді народної моралі, дитячі ігри та іграшки, народні знання і проповіді стосовно різних сфер життя людини і суспільства, народні правила взірцевої поведінки й спілкування між людьми, культура сімейних родинних відносин тощо. Розкриємо детальніше деякі з зазначених засобів. Фольклор – це народна творчість, в якій художнє відображення дійсності відбувається в словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд трудящих мас і нерозривно пов'язані з їх життям та побутом. Фольклору властива така риса як традиційність.

Фольклор бере витoki з народних традицій, своїми коренями він сягає у давнє минуле. Завдяки йому забезпечується нерозривний взаємозв'язок між минулим і сучасним, він також є скарбницею сталих народних звичаїв і стимулятором їх подальшого розвитку. Прозовий фольклор в свою чергу поділяється на дві великі групи: художня проза, документальна неказкова.

Фольклор в Україні був і залишається могутнім фактором патріотичного виховання. Тема святого почуття любові до Батьківщини звучить в усіх жанрах усної народної творчості – від великих епічних творів до коротких і влучних прислів'їв і приказок, загадок. «За рідний край і життя віддай» закликає народне прислів'я, за допомогою якого діти усвідомлюють свої права і обов'язки по відношенню до Батьківщини.

Народна педагогіка прищеплює ці чудові риси вже з найменшого віку. Поетичну групу українського фольклору складають також пісні, голосіння, думи. Українська пісня – це невичерпне джерело національної культури. З перших днів від народження дитина знайомиться з піснею – колисковою. Монотонна колискова пісня своїм простим ритмом заспокоює дитину, що має безсумнівне значення для фізичного розвитку, почуттів, вражень. Це вело до

сприйняття людського голосу як сигналу спілкування, до розуміння рідної мови у ранньому віці.

Важливим об'єктом втілення народних традицій є народні художні промисли та ремесла – одна з історично зумовлених організаційних форм народного декоративного мистецтва. Це товарне виготовлення художніх виробів при обов'язковому застосуванні ручної праці. За традиціями українського народу, декоративно-ужиткове мистецтво є однією з найважливіших галузей художньої культури українського народу.

Воно виникло в процесі трудової діяльності і нерозривно пов'язане з нею. Україна завжди славилась своїм декоративно-ужитковим мистецтвом. До наших днів дійшли численні пам'ятки народного мистецтва – вишивка, одяг, декоративне ткацтво, художня кераміка, різьблення, вироби зі шкіри, художня обробка металу які вражають своїми високими художніми якостями. Вишивка – один з давніх і найбільш розповсюджених видів декоративно-прикладного мистецтва. Вона виникла дуже давно і передавалась із покоління в покоління. Але і в наш час це найбільш розповсюджений вид українського народного мистецтва з вищезазначених і, як і раніше, зараз також вишивають рушники. Рушник передавали з роду в рід, із покоління в покоління як оберіг.

Багато традицій та обрядів пов'язані з народними іграми, створеними народом так само як і казки, прислів'я, приказки, загадки. У змісті ігор відбивається національна психологія кожного народу. Народні ігри образні – в кожній з них відображається якась подія або випадок, близький за своїм змістом до світогляду дитини. Вони вчать шанувати традиції минулого, поважати батьків, бути чесними та гідними громадянами своєї держави. Ігри та забави становлять чималий розділ народної педагогіки й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний тощо.

Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, у їх змісті відбиті сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею. Гра є історичним утворенням. Її виникнення зумовлене розвитком

суспільства і пов'язаною з ним зміною становища дитини в системі суспільних відносин.

Формування інтересу до історії рідного краю, до його людей, до культури охоплює декілька компонентів: емоційний, когнітивний і поведінковий. Перший з них є провідним, оскільки впродовж дитинства емоції довгий час залишаються генетичними формами регуляції поведінки й формування інтелектуальної сфер. Чим ближче і яскравіше переживання, тим стійкіші й повніші етичні поняття, відчуття що виникають на їх основі. Тільки пройшовши через відчуття й емоційні переживання дитини, культура народу може стати для неї джерелом ціннісного ставлення до довкілля. Залучення дитини до духовної матеріальної культури народу відбувається в процесі діяльності, від характеру якої і особливостей взаємостосунків багато в чому залежить формування особистості. Змістовна спільна діяльність дозволяє засвоювати соціальні цінності, набувати практичного досвіду, пережити в досвіді самостійної діяльності необхідність виконання певних норм і правил.

Методи стимулювання діяльності спрямовані на стимулювання особистості до покращення чи зміни своєї поведінки розвитку, мотивації на соціально схвалені способи та види діяльності. Серед методів стимулювання визначають: методи позитивного підкріплення, методи негативного підкріплення, методи змагання.

Методи самовиховання сприяють свідомій зміні людиною власної особистості у відповідності до суспільних вимог та особистісного плану самовдосконалення. До цієї групи належать методи самооцінки самоорганізації, самоконтролю та самокорекції.

Психологічні методи в соціально-педагогічній роботі застосовуються з метою діагностування особливостей індивіда та організації на основі отриманих результатів різних видів психотерапевтичної та психокорекційної роботи. До цієї групи методів належать: тестування, психограма, соціограма, соціально-психологічний тренінг, психотерапія (сімейна, ігрова, арттерапія).

Отже, потрібно пам'ятати, що в основу реалізації методів соціально-

педагогічної роботи мають бути закладені принципи соціальності та розвитку. Наукове обґрунтування методів, їх визначення і застосування в роботі є свідченням певного рівня розвитку соціальної діяльності. Взаємозв'язок факторів, що впливають на поведінку особистості, потребують комплексного використання всіх груп методів соціально-педагогічної роботи, тим паче, що більшість з них у практичній діяльності перетинаються, їх застосування взаємообумовлене.

1.2. Вплив народної педагогіки на соціалізацію особистості та соціальний розвиток індивіда

Людина стає особистістю лише в процесі взаємодії із соціальним середовищем, у результаті здобутої освіти і виховання, засвоєння культури конкретно-історичного суспільства [12; 74]. Висхідним у такому роді, на думку С. Карпенчук, є принцип соціалізації, тобто інтеграції дитини в суспільство. Саме сімейно-побутова обрядовість, народні ігри, спілкування з однолітками участь у родинних святах, народних обрядах, звичаях формують витончені і високоморальні якості, в ході яких дитина перетворюється на повноцінного члена суспільства, а також засвоює і активно відтворює соціальний досвід.

В. Сухомлинський, вивчаючи проблему соціалізації, писав: «У людини її людські риси формуються тільки тому, що з першого подиху свого життя вона – істота суспільна. Суспільна сутність людини виявляється в її стосунках, взаєминах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні й духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом. Це процес прилучення особистості до суспільства, який вчені називають соціалізацією» [85; 89].

Сенс поняття «соціалізація» значно ширший, ніж «виховання». Адже виховання має за мету насамперед систему спрямованого впливу за допомогою якого намагаються привити бажані якості та властивості, тоді як соціалізація

включає також непередбачені спонтанні впливи, через які відбувається залучення до культурних процесів і набуття статусу повноправного громадянина держави.

Соціалізація є процесом і результатом засвоєння, а також подальшого відтворення індивідом соціального досвіду. У процесі спільної діяльності і спілкування формується його соціальна свідомість – культура мислення, культура почуттів, культура духовного життя і культура поведінки. Поза межами людського суспільства духовний, соціальний, психічний розвиток відбуватися не може [32; 125].

Факторами соціалізації називають обставини, умови, які спонукають людину до активності, дії. У вітчизняній і західній науці є різні класифікації факторів соціалізації [16; 61]. Найбільш логічною і продуктивною для педагогіки, на наш погляд, є класифікація, яку запропонував А. Мудрик. Основні фактори соціалізації він об'єднав у три групи: макрофактори, мезофактори, мікрофактори.

Макрофактори – космос, планета, світ, країна, суспільство, держава – впливають на соціалізацію всіх жителів планети або дуже великих груп людей.

Мезофактори – умови соціалізації великих груп людей, які виділяються за національною ознакою, місцем і типом поселення, в якому вони живуть, належністю до аудиторії тих чи інших засобів масової комунікації.

Мікрофактори – соціальні групи, що безпосередньо впливають на конкретних людей: сім'я, компанія ровесників за інтересами, мікросоціум, організації, в яких здійснюється соціальне виховання (навчальні, професійні, громадські та ін.)

Мікрофактори впливають на розвиток людини через так званих агентів соціалізації – осіб, у безпосередній взаємодії з якими проходить життя.

Конкретні групи, у яких особистість прилучається до систем, норм і цінностей суспільства, що виступають трансляторами соціального досвіду, називають інститутами соціалізації [34; 251].

На дотрудовій стадії соціалізації її інститутами є родина й заклади

дошкільної освіти. Родина, традиційно, розглядалася як найважливіший фактор й інструмент соціалізації. Саме тут діти здобувають перші навички взаємодії, освоюють соціальні ролі, приймають основоположні норми і цінності.

Головними трансляторами соціальних і культурних цінностей були і залишаються батьки дитини. Сила виховного впливу сім'ї зумовлена характером засвоєння морального досвіду в ній.

Тип поведінки батьків впливає на формування в дітей образу «Я». Роль родини, як інституту соціалізації, істотно залежить від типу суспільства, його традицій і культурних норм, національної і соціальної належності.

Школа забезпечує учневі систематичне зростання, що є найважливішим елементом соціалізації, але школа повинна підготувати людину до життя в суспільстві в цілому. Школа задає дитині образи й зразки громадянина й тим сприяє (або перешкоджає) її входженню в громадське життя. Розширює можливості й уміння дитини в сфері спілкування і взаємодії, що виступає найважливішим моментом соціалізації [37; 86].

Будь-який інститут соціалізації несе в собі впливи більш широкої групи або спільноти людей через традиції, звичаї, спосіб життя. Особистість формується в цілісному суспільстві: макросередовищі й мікросередовищі, кожне з яких залишає на індивідуальності свої сліди й важко розв'язувані наслідки.

Найбільш значущими відмінностями процесу соціалізації сучасного юного покоління є: переоцінка ціннісних орієнтацій і зміна ідеалів, розширення референтних зв'язків і зміна змістовності спілкування в них; зниження рівня саморегуляції. Загальні тенденції сучасного етапу суспільного розвитку, віддзеркалюючись у свідомості особистості, яка підростає, впливають на формування її ціннісних орієнтацій і світоглядних позицій.

Зазнає зміни й номенклатура осіб, яких вибирають підлітки як ідеал: до неї вже не належать державні діячі (ні минулого, ні сучасного), натомість визнаються ідеалами теперішні спортсмени, актори, співаки (здебільшого іноземні). Серед сучасних підлітків значно знецінились якості суспільної

спрямованості при одночасному підвищенні значущості якостей індивідуальної спрямованості.

Вивчення ціннісних орієнтацій благополучних і важковиховуваних підлітків свідчить, що перші здебільшого орієнтуються на цінності, які мають моральну спрямованість, другі – обирають цінності з матеріальною спрямованістю. Серед сучасних дітей з девіантною поведінкою, на відміну від їх попередників, має місце посилення девальвації моральних цінностей і цінностей, пов'язаних з трудовою діяльністю. Теперішні підлітки характеризуються високим рівнем особистісної тривожності. Серед них зросло занепокоєння проблемами, пов'язаними з майбутнім життям, професійним самовизначенням. Взаєморозумінням з батьками, екологічною ситуацією в країні. Паралельно з цим зменшилася важливість проблем у сферах самовдосконалення й життя людей, які їх оточують. Сучасні підлітки не усвідомлюють залежності майбутніх життєвих досягнень від здобутої освіти.

Традиційний механізм соціалізації (стихійної) становить собою засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів що характерні для її сім'ї і найближчого оточення (сусіди, приятелі тощо). Це засвоєння відбувається здебільшого на неусвідомленому рівні за допомогою фіксування, некритичного сприйняття панівних стереотипів [2; 15].

Крім цього, ефективність традиційного механізму проявляється у тому, що ті чи інші елементи соціального досвіду, засвоєні, наприклад, у дитинстві, але згодом незатребувані або блоковані через життєві умови, які змінилися (наприклад переїзд із села до великого міста), можуть «виплисти» в поведінці людини під час чергової зміни у житті або на більш пізніх вікових етапах.

Інституційний механізм соціалізації, як випливає вже з самої назви, функціонує в процесі взаємодії людини з інститутами суспільства і різними організаціями, як спеціально створеними для його соціалізації, так і такими, що реалізують функції соціалізації мимохідь, паралельно зі своїми основними функціями (виробничі, громадські, клубні та інші структури, а також засоби масової комунікації).

Безпосередні причини тієї чи іншої поведінки підлітка нерозривно пов'язані з цілою низкою суперечностей суспільства, соціального середовища, мікросередовища і самої особистості.

Серед головних умов, що провокують внутрішні й зовнішні суперечності, ми можемо виокремити такі: недоступність для сучасного підлітка тих умов освіти, виховання, професіоналізації, розвитку, які необхідні для нормальної соціально-культурної адаптації особистості в даному суспільстві; бідність прямих та опосередкованих зв'язків і стосунків підлітка з іншими людьми; невідповідність спрощених способів поведінки й діяльності, які нав'язуються підліткові оточенням, піднесеним екзистенціальним прагненням його віку; велика дистанція між духовною зосередженістю, ідеальними очікуваннями від життя й реальними результатами і ефектами вчинків та дій підлітка; звуження меж вільного пересування у просторі, суворий регламент часу для творчого самовираження, захоплень, ігор; не володіння підлітком способами фіксації «Я в житті», відчуженість від самопізнання, рефлексії; перевага деструктивних сил, що постійно виходять з особистості даного підлітка, над закладеними в ньому силами розвитку, конструктивного життя; невідповідність рівня виявлених здібностей і раніше закріплених якостей підлітка завданням, які він ставить перед собою; неприйняття (відчуження оточення, що є значущим для підлітка) результатів його самовираження; перебільшення найближчим оточенням підлітка рівня його дорослості, можливостей і продуктивної діяльності, сформованості його здібностей; випереджаюча масштабність життєвих знань і стратегій підлітка порівняно з поступовістю й зацикленістю його життєвого й соціального дозрівання; реальна загроза духовному і фізичному існуванню підлітка, яка виходить з агресивного соціального і природного середовища.

З основною суперечністю пов'язані й інші: між постійно зростаючими вимогами до соціальної, моральної зрілості, збагачення й розвитку національної свідомості, творчих здібностей підростаючого покоління й тенденціями спаду рівня сформованості його моральної, етнічної культури, загальним (поки що

недостатнім) рівнем результативності освітньо-виховної системи в суспільстві; між зростаючими вимогами до активізації соціального самовираження й наростаючими тенденціями маргінальності, прояву соціального відчуження підлітків; між бажаннями й потребами підлітків та можливостями реалізувати й задовольнити їх; між різкою актуалізацією значущості суб'єктивного прояву особистості підлітка й домінуванням об'єктивного статусу школяра у вихованні та ін. [37; 96].

Названі суперечності й дестабілізуючі чинник, що детермінують поведінку підлітка (жорстка система суб'єкт-об'єктних відносин, превалювання словесних форм впливу, нерозвиненість механізмів взаємодії сучасних соціальних інституцій тощо), виявляються в абсолютизації традиційної системи «Суспільство-діти», тоді як сучасний етап соціалізації та соціального розвитку актуалізує потребу активізації через інституції виховання системи «Діти – суспільство», яка дасть змогу екстраполювати динаміку ціннісних відносин і орієнтацій підлітків, що вже проявилася, на майбутнє й передбачати таким чином можливі перманентні перетворення.

Таким чином, у процесі взаємодії людини з різними інститутами і організаціями відбувається наростаюче нагромадження знань і досвіду соціально схвалюваної поведінки, які відповідають їм, а також досвіду імітації соціально схвалюваної поведінки і конфліктного чи безконфліктного ігнорування виконання соціальних норм.

Отже, соціалізація – це двосторонній процес, що включає в себе як засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, так і процес активного відтворення їм системи соціальних зв'язків і відносин, у яких він розвивається, за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище.

З перших днів існування, людина оточена іншими людьми й включена в соціальну взаємодію. У процесі взаємин з навколишніми вона одержує досвід громадського життя й суспільних відносин, що, будучи суб'єктивно засвоєним, стає невід'ємною частиною її особистості.

Людина не тільки сприймає соціальний досвід і опановує його, але й активно перетворює його у власні цінності, установки, позиції, орієнтації, у власне бачення суспільних відносин. При цьому особистість включається в різноманітні соціальні зв'язки, у виконання різних рольових функцій, тим самим перетворюючи навколишній їй соціальний світ і себе. За допомогою соціалізації люди навчаються жити спільно й ефективно взаємодіяти.

Під соціалізацією прийнято розуміти весь багатогранний процес засвоєння людиною досвіду громадського життя й суспільних відносин. У процесі соціалізації людина здобуває переконання, суспільно схвалювані форми поведінки, необхідні їй для нормального життя в суспільстві.

Однак соціалізація не є антипод індивідуалізації. Процес соціалізації не веде до нівелювання особистості, індивідуальності людини. Скоріше, навпаки, людина знаходить свою індивідуальність, але складним і суперечливим шляхом. Засвоєння соціального досвіду завжди суб'єктивно. Ті самі соціальні ситуації по-різному сприймаються, переживаються різними особистостями, а тому залишають не однаковий слід на їх психіці.

Соціальний досвід, що виноситься різними людьми з об'єктивно однакових ситуацій, істотно розрізняється. Саме тому покладене в засвоєння соціального досвіду стає джерелом індивідуалізації особистості, що не тільки суб'єктивно засвоює цей досвід, але й активно його переробляє [40; 127].

Соціалізація – це складне соціально-психологічне явище, що являє собою одночасно й процес, і відношення, і спосіб, і ре результат становлення особистості у взаємодії, у спілкуванні й діяльності.

Соціалізація – явище надзвичайно різноманітне, активне й триваюче все життя, тому що, соціалізувавшись в одній групі, особистість може виявитися зовсім не соціалізованою в іншій, що яскраво проявляється в емігрантів. Особистість виступає як активний суб'єкт соціалізації. Більше того, цей процес необхідно розглядати як такий, що активно розвивається, а не тільки активно пристосувальний. Соціалізація не тільки ніколи не завершується, але й ніколи не буває повною.

1.3. Історія соціалізації методами народних традицій в трьох періодах: у давнину, ХХ століття, на сучасному етапі

Важливою передумовою розвитку особистості є здатність її осмислювати і прагнути знати кращі сторони виховної традиції своєї нації. Національна культура виступає першоосновою формування всебічно розвиненої особистості, її самореалізації. Лише через неї можливе досягнення загальнолюдської культури. Незнання учнями особливостей національної культури може призвести до денаціоналізації, занепаду духовності, що насамперед проявляється у ставленні до рідної мови, історії свого народу, його традицій та звичаїв [52; 131].

В умовах відродження духовності народу, його культурних традицій, заклад загальної середньої освіти має стати потужним засобом творення виховної традиції, яка передбачає поєднання споконвічних поглядів на предмет виховання, що склалися протягом існування людського суспільства і сучасних поглядів, які диктує соціально-економічний устрій життя, нові суспільні норми і вимоги.

У сучасній українській школі йде процес реформування, кардинальних змін, що пов'язані з орієнтацією на гуманістичну парадигму та запровадження в освітній процес козацької педагогіки. Це означає гармонійне поєднання двох важливих складових навчально-виховної роботи: пробудження у майбутнього громадянина потреби приймати і творити гуманістичні цінності та бути готовим стати на їх захист. Застосування надбань козацької педагогіки передбачає реалізацію ключової мети української школи: плекання ідеалу вільної і незламної у своїх прагненнях до свободи людини, яка на вітчизняних традиціях громадсько-політичного життя розвиває власну культуру й економіку, будує незалежну державу.

Виховання любові до своєї Вітчизни вимагає органічності, природності. Це своєрідне балансування між зовнішнім і внутрішнім – глибинним, сутнісним, справжнім. Це висока культура почуттів і відкриття, катарсис. Тому

такою важливою постає надзвичайно складна у своєму вирішенні проблема запровадження у освітній процес народної педагогіки з її філософією та усіма атрибутами, коли основоположним, базовим необхідно визначити сутнісне (моральні чесноти і принципи), і методично виважено згармонізувати внутрішнє і зовнішнє.

Пріоритетним у освітній взаємодії учнів та соціальних педагогів є відродження традицій, забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, вивчення родоводу, залучення дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної самосвідомості.

Як приклад, наведемо дослідження В. Болгаріної та Я. Жупецького, спрямоване на вияв впливу традицій на свідомість і самосвідомість учнів. Ними була розроблена експериментальна модель спільної роботи сім'ї та школи, яка передбачала залучення учнівської молоді до української національної культури і ґрунтувалася на психолого-педагогічних ідеях щодо формування особистості, ролі національної культури в її розвитку та соціалізації [54, 130]. Сутність експерименту полягала в тому, що на певний час до едукативного процесу були включені різноманітні навчально-виховні заходи, які базувалися на народних традиціях: проводилися позакласні години, ігрові змагання, народні ярмарки тощо. За результатами дослідження були узагальнені такі висновки:

- Підвищення рівня загально-культурологічних знань учнів.
- Усвідомлення місця української національної культури як культури самобутньої у формуванні особистості дитини.
- Зростання кількості учнів, які почали спілкуватися українською мовою в сім'ї та з друзями, а також нададуть перевагу українській школі, для здобуття освіти своїми дітьми у майбутньому.
- Збільшення кількості учнів, які почали надавати перевагу україномовним засобам масової інформації, українській літературі, українському радію.
- Значно поглибився інтерес до історії України, історії

вітчизняної науки, техніки, мистецтва, освіти, народної педагогіки, народних традицій, свят, звичаїв, фольклору, народного мистецтва.

- Збільшився вплив національної культури на формування загальнокультурного рівня школярів, їх національної свідомості [54; 132]

Народні традиції передбачали не лише трудові доручення, участь підростаючої зміни у процесі праці, а й широкий вплив на інтелектуальну, емоційну сферу майбутніх працівників. Підлітки, насамперед, пізнавали сенс життя, природу, своє місце в навколишньому світі через активну участь у обрядах, святах, ритуалах, піснях танцях, які виконували не лише функцію соціалізації особистості, а що особливо важливо, були одним із шляхів становлення загальної трудової спрямованості підростаючого покоління.

Обряди, як і звичаї, мають досить давню історію і виникли ще за язичницьких часів у наших пращурів – східних слов'ян. Обряд – це соціально-історичний феномен, який оформлює важливі події суспільства, колективу або особистого характеру, котрі є елементом суспільних відносин. Характерними для нього є те, що він не лише оформлює, а й розкриває внутрішній зміст подій, формує пов'язані з ним думки і погляди, почуття та настрої.

Виникнення обрядів зумовлювалося трудовою діяльністю людей та побутовими суспільними умовами. Зрозуміло, що обряд пов'язаний з традицією чи звичаєм, але він супроводжує останні протягом всього часу їх функціонування, а виступає лише в певний момент цього процесу. На ранніх етапах традиція чи звичай можуть не мати обрядової сторони. Утворення обряду є завершальним етапом становлення традиції чи звичаю [62; 6].

Обряд завжди пов'язаний з переломним моментом в житті людини. Він акумулює в собі думки та почуття, які викликані виникненням, зміною чи закінченням важливого для людини суспільного зв'язку, а також відображає зміни зв'язку людини з природою і т.ін. Обряди у нашого народу виконували такі функції:

- Соціальну – шляхом спеціально систематизованої зовнішньої

предметності поглиблювали і посилювали ті думки і почуття, які були необхідними для успішної реалізації оформлюваних обрядами суспільних дійств;

- Педагогічну – готували підростаючу зміну до участі в обрядах поряд з дорослими, чим сприяли соціалізації особистості, підготовки її до життя та праці.

Зазначимо, що у наших попередників етнічного забарвлення набула ціла система обрядів, зокрема, традиційні, пов'язані з трудовими процесами року (веснянки, обжинки, колядування тощо) та родинно-побутові (родини, хрестини, весілля, похорони). У них розкривалися морально-етичні норми життя козаків і посполитих, інших верств населення. Характерно, що в ті часи значна частина обрядів мала не лише світський, а й релігійний характер.

Очевидно, у мисленні українського етносу на етапі становлення власної нації домінував скоріше не міфічний (релігійний), не раціональний, а магічний аспект.

На цю своєрідність при розкритті художнього змісту обрядів вказує сучасним етнолог В. Скуратівський. З чотирьох вихідних стихій світотворення (вода, вогонь, земля і повітря) перевага віддавалась саме землі. Переважання магічного мислення характерне передусім для сфери землеробства, оскільки врожай селян залежав насамперед від метеорологічних умов, на яких і зосереджувалися магічні дії – обряди, ритуали тощо. Тому у дітей та молоді формувалася повага та любов до землі, створювався культ землі (у народі вважалося гріхом бити палицею по землі, стромляти в неї ніж та ін.). Витоки такого шанобливого ставлення до землі, очевидно, беруть початок ще з язичницької культури. [19; 46]

На трудовій основі ще в глибоку давнину виник народний аграрний календар, який можна розглядати як систему практичної діяльності людей, а опосередковано (у педагогічному аспекті) як основний шлях підготовки дітей та молоді до праці. Він втілює в собі народну мудрість як узагальнення практики, досвіду. Всі дати календаря виробляються як результат вікових

спостережень людьми різних явищ природи (потепління, похолодання, випадання снігу, дощу, явища туману, морозу тощо), від яких великою мірою залежав успіх їх трудової діяльності. Час народного календаря – циклічний (пов'язаний зі зміною пір року) з ідеєю стабілізації, котра відповідала землеробському типу національного характеру українського селянина, з його прив'язаністю до землі.

Народний календар, вироблений древньоруською народністю ще у дохристиянський період, християнська церква значною мірою пристосувала до свого, церковного календаря, чим об'єднала церковні і народні обряди, свята, що особливо яскраво проявляється у побутовому православ'ї. В основі календаря лежала трудова діяльність, котра була джерелом знань про навколишній світ та сезонні зміни у навколишній природі. Цим об'єднувались акти релігійного, поетичного, громадського життя людей, переплітались аграрна та родинна обрядовість.

Значна частина обрядів українців пов'язана зі святкуванням Нового року, Різдва Христового. Однак, до християнства у цей період в Україні відзначали свято зимового повороту сонця. Звідси і увійшли до різних обрядів найстаріші елементи дохристиянської культури, зокрема кутя, як символ урожаю.

Такими ж древніми були обряди колядок, щедрівок, посівання, в яких брали участь насамперед підлітки та діти. Завданням колядок та щедрівок були умиротворення та заклинання стихійних сил природи (щоб не діяли на шкоду людям та худобі), закликання доброго врожаю у наступному році, багатства, добробуту і здоров'я у дім господаря. Виконання їх вимагало від юних неабиякого хисту (умінь співати, декламувати), артистизму, ввічливості. Участь у них формувала високі почуття та глибокемоційні переживання, радісне світосприймання юних, що служило доброю основою становлення власного світогляду, підготовки їх до життя [19; 69].

Разом з пробудженням природи від зимового сну в Україні починався цикл народних весняних звичаїв, свят, пов'язаних з обрядами, іграми та хороводами. Перш за все, діти носили у руках від хати до хати зроблену з

дерева ластівку, прославляючи прийдешню весну. Матері випікали з тіста пташок («жайворонків», «сорок») на честь жайворонків, які вилітають з вирію. За твердженням П. Чубинського, весну закликали рано-вранці, до схід-сонця, закликали її піснями. У цей день жінки разом з дочками виходили в поле зі шматком полотна, розстеляли його, клали пиріг і повертались до хати з надією, що льон і коноплі цього року вродять добре. Ймовірно, що дії цих обрядів пробуджували у дітей та молоді, насамперед, почуття радості, жагу до життя [99; 45].

Дітей та підлітків у повсякденних буднях привчали засвоювати народні прикмети про погоду, від яких залежала урожайність, забезпечення на зиму свійських тварин кормами тощо, спостерігати за поведінкою комах, птахів, щоб передбачити зміну погоди. У цьому зв'язку поширювались приказки: «Комар за тіло – овес у землю», «Зозуля закувала – час сіяти просо». Пізнання природи поєднувалося з формуванням бережливого ставлення до неї методом навіювання («запуки» – заборони); «Гнізда ластівки не чіпай, бо будеш рябий», «У лебедя каменем не кидай – сім'ю спіткає горе» і т.д. Важливим шляхом формування відповідального ставлення до життя, до праці у юних була їх участь у весняних хороводах, іграх, у яких хліборобські мотиви були визначальним. Значна частина їх виконувалась спільно (юнаки та дівчата). Найбільш поширеними в Україні були «Горошок», «Огірочки», «Сіяти просо». У більшості з них (зокрема «Мак») імітувались всі трудові процеси від сівби і до збирання, молотьби. Характерним, на думку О. Потебні, є те, що ці хороводи були в побуті молоді давньоруського періоду своєрідними священнодіями, які мали зміцнити, розвинути природні сили, скерувати їх на збільшення врожаю. Як важливі складники народних традицій, хороводи мали певну педагогічну спрямованість – вони надавали можливість для самореалізації підростаючої особистості, чим забезпечували утвердження впевненості у її власних силах, оптимістичного світосприймання [101; 147].

Традиційно, у дітей та молоді формували ставлення до хліба як до святині, символу людського добробуту і трудової доблесті. Це відображено,

насамперед, у прислів'ях («Хліб – батько, вода – мати»), легендах, казках, піснях. Уже в підлітковому віці юні трудівники переконувалися, що земля – основа життя всього живого, а хліб є не лише щоденною потребою, а насамперед – святиною, однією з найважливіших цінностей. Сприяла цьому також участь молодих помічників у різних обрядах у процесі збирання хлібів. Разом з матір'ю, коли дозрівало жито, пшениця, молодші виходили вполе. Обряд зажинок передбачав щоб обов'язково брали в поле буханець хліба, «щоб цілий рік було що їсти». Мати, вижавши невеликий сніп, несла його додому і ставила, найчастіше, на покуті в хаті, а іноді в stodолі.

Підлітки, юнаки та дівчата, брали найактивнішу участь у збиранні хлібів разом з батьками. Копітка праця вимагала, перш за все, значних умінь, неабиякого хисту, сміливості, кмітливості, наполегливості. У процесі цієї діяльності у юних формувалося почуття відповідальності, яке утверджувалося баченням результатів власної праці. Завершувався процес збирання обрядом обжинок, який передбачав залишення пучка стебел на полі («на бороду Спасу») та виплітанням вінка з колосся.

Вінок клали найкращій дівчині на голову і йшли з піснями до господаря ниви на частування. Важливим чинником формування відповідальності підлітків та юнаків у цьому процесі була не лише безпосередня участь у збиранні врожаю, де кожен випробовував себе на зрілість, а й щоденне бачення власних результатів, поступове просування молодих в оволодінні хліборобською майстерністю. Обрядовість у такий спосіб зміцнювала здобуті вміння, формувала глибоку емоційність, сприяла оптимістичному світосприйняттю оточуючого життя підростаючою зміною [101; 136].

Традиції, наслідування яких здійснювалося за допомогою аграрного календаря, мали неабияке значення для формування у підростаючої зміни відповідального ставлення до життя та праці. Виконання підлітками та юнаками трудових операцій за річним астрономічним колом вносило в процес оволодіння вміннями та навичками землеробської праці певну послідовність, що сприяло кращому засвоєнню народних знань та досвіду. Ефективність цього

шляху трудової підготовки посилювалась завдяки аграрно-календарній обрядовості.

Обряд виконував виховну функцію двома шляхами: по-перше, він вражав молодь своєю надзвичайністю, святковістю, чим сприяв формуванню інтересу і прагнення бути причетним до цих подій у житті людей; по-друге, саме оточення пробуджувало постійне бажання продемонструвати власні досягнення, що сприяло розвитку голосу, рухів, міміки, самоствердженню особистості. Отже, виступаючи регулятором взаємовідносин між індивідом та громадою (а відтак і суспільством), свята, обряди служили своєрідним відпочинком після тяжкої праці, а іноді і монотонної роботи, були засобом задоволення духовних потреб. І в такий спосіб забезпечували соціальну активність молоді [93; 46].

Юнаки і дівчата пізнавали не лише усталені принципи, норми громадського життя села, а й набували досвіду колективної взаємодопомоги, до якої вдавалася громада, проводячи, зокрема, толоку. Толокою проходилося збирання хлібів, сіна, вивіз дерева з лісу, будівництво житлових та господарських приміщень. Важливою особливістю толоки була добровільність участі в ній для допомоги (часто у випадку стихійного лиха, смерті годувальника і т.д.). після завершення роботи всі запрошувались господарем (господинею) на частування.

Отже, молоді люди не лише вдосконалювали навички готовності до праці, а й здобували конкретний досвід безкористя, який ставав опорою у формуванні почуття милосердя, альтруїзму і на цій основі стверджувалося почуття власної гідності, яке сприяло становленню дорослості, розвитку обов'язку і відповідальності не лише перед батьками, старшими, громадою, але й перед самим собою. Важливо, що така діяльність (участь у толоках) формувала позитивну думку села про молодих людей, на що наші співвітчизники особливо зважали, перш ніж вибрати майбутню пару для сина чи доньки.

Традиційно, українці формували у своїх дітей не лише готовність до

праці, але й до майбутнього сімейного життя. Участь молоді у толоках, супрягах, вечорницях, святах, обрядах була не чим іншим, як ініціацією («посвяченням»), перевіркою на трудову та соціальну зрілість. Закономірно, як стверджує відомий американський етнопсихолог М. Мід, що ініціація, як обряд перевірки на соціальну зрілість, залишилася лише у примітивних культурах. Однак, у тій чи іншій формі, вона була дієвим екзаменом в минулому столітті [93; 46].

У минулі століття в Україні перевіркою дорослості юнака на косовиці хлібів була постановка його ведучим (першим), а коли той успішно справлявся з роботою, то вважалося, що він може уже й женитися. Неодмінною умовою «посвячення» дівчат була наявність посагу («скрині» Й. найнеобхіднішого домашньо-побутового одягу, постільної білизни, рушників тощо), які неодмінно мали бути виготовлені молодого трудівницею. Таким чином, «посвячення» – не лише традиція, а й завершальний етап формування відповідального ставлення до праці юнаків та дівчат, яке передбачало остаточне професійне самоствердження, готовність, котра дозволяла брати безпосередню участь у всіх виробничих діях і в громадському житті поряд з дорослими.

Також, місце козацької педагогіки в системі виховання сучасної молоді важко переоцінити. Це складова української етнопедогогіки, яка формує в дітей і молоді синівську любов до рідної мови, культури, землі, народу, Батьківщини, виховує в них незламну силу волі і духу, високу лицарську мораль, духовність. Тому козацьку педагогіку, традиції українського народу, закладені з часів козацтва, необхідно вивчати, переосмислювати і застосовувати для того, щоб змалку в дитині формувати і розвивати риси господаря, патріота, громадянина, адже формування патріота, мужнього громадянина Української держави, її захисника з яскраво вираженою національною свідомістю, світоглядом і характером, високою мораллю і духовністю є актуальним і сьогодні [86; 57].

Тому нині є актуальним запровадження у закладах освіти заходів, які популяризують методи козацько-лицарського виховання. Прикладом може слугувати розроблення затвердження програми «Сучасне козацько-лицарське

виховання дітей і юнацтва України», яка передбачає вивчення дітьми, підлітками і юнаками історії українського козацтва, вітчизняної національної культури (мистецтва, науки, освіти), ознайомлення з військовою майстерністю козаків, їх готовністю стати на захист своєї держави у будь-який час. Таким чином, виховання на засадах козацької педагогіки має три аспекти, які передбачають формування високих моральних якостей, фізичний розвиток та культурологічне виховання дітей і молоді. Такий підхід до виховання підростаючого покоління набуває особливого значення саме в час, коли в Україні триває війна і морально-духовний аспект є визначальним для організації спротиву російській агресії.

Традиції народної педагогіки наділені ознаками високої духовності. Український дослідник М. Стельмахович переконливо доводить, що завдяки їм в пам'яті нашого народу впродовж віків живуть, передаючись від покоління до покоління, такі благородні людські якості як любов до рідної землі, отчого краю і домівки, повага до батька-матері, світлої пам'яті своїх предків, рідної мови, історії, відчуття належності до народу, усвідомлення себе його частиною, прагнення пізнати, зберегти й передати його духовні надбання у спадок своїм нащадкам [91; 452].

В. Сухомлинський називав народні традиції «живим, вічним джерелом педагогічної мудрості», «зосередженням духовного життя народу». Педагогічне значення народних традицій полягає і в тому, що вони є результатом виховних зусиль народу протягом багатьох віків як незмінний виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях [81; 289].

Нині формується система національної культури, яка передбачає наступність виховних традицій в сім'ї, дошкільних установах, середній ланці освіти, закладах позашкільної освіти на належному рівні. Лише за таких умов виховання підростаючого покоління буде повноцінним, всебічним і системним.

Вчені різних країн світу зверталися до питань гуманного виховання, шукаючи на них відповіді, критерії їх розв'язання. Способи розкриття гуманної

сутності людини шукали українські філософи доби Відродження та середньовіччя: П. Русин, Ю. Дрогобич, О. Лукаш – у царині самовираження. Філософи XVI – XVII століть: Г. Смотрицький, Й. Княгицький, К. Ставровецький, Є. Плетенецький та ін. – здійснювали цей пошук, приділяючи увагу творчим задаткам людини. К. Сакович, М. Козачинеський, Г. Кониський, П. Могила, І. Вербицький – через зв'язок із духовними надбаннями нації. Ідеї Г. Сковроди, П. Юркевича, М. Драгоманова про важливість цілісності в людині духовного і розумового набули поширення в XIX столітті (С. Подолинський). Позицію творчого самовияву, а також єдності духовного і емоційного сповідували свого часу В. Вернадський, В. Юринець, Д. Донцов, Д. Чижевський. Усі названі мислителі вважали обов'язковою умовою виховання, серед ряду інших рис, можливість самозвіту перед совістю та самореалізації [54; 76].

За радянської доби до теми гуманності звертались педагоги-гуманісти: Є. Мединський, В. Сухомлинський. Серед умов гуманності всі названі українські педагоги-філософи виділяли практично-перетворювальну діяльність, право на свободу вибору, увагу до народознавчих та національних цінностей.

Відомим педагогом початку XX століття, що працював, розвиваючи соціально-педагогічні ідеї, є Станіслав Теофілович Шацький. (1878 – 1934). Він одним із перших звернувся до соціальної педагогіки дитячого колективізму, до проблеми зв'язку соціального середовища і особистості.

Перший етап діяльності Шацького характеризувався підходом до дитини як до найвищої цінності. Педагогічний процес він порівнював з «дитячим царством», де вільно розвивається природа дитини, а педагог виступає в ролі друга, товариша. Шацький намагався хоча б тимчасово ізолювати дітей від несприятливих впливів середовища. Однак, розуміння того, що це зробити не можливо, привело його до ідеї про необхідність забезпечити активну педагогізацію середовища існування дитини, використати всі засоби суспільства, щоб допомогти самовизначенню особистості.

У своїх вихідних теоретичних підходах він керувався положенням про те,

що розвиток людини у взаємодії і під впливом оточення, є не що інше як процес її соціалізації і самореалізації в тому суспільстві, в якому вона живе. Соціалізація проходить як в процесі стихійної взаємодії людини з оточенням і неорганізованого впливу на неї різних обставин життя, так і у відносно спрямованому суспільством процесі впливу на ті чи інші категорії людей, а також в процесі цілеспрямованого створення умов для розвитку людини і виховання [34; 186].

У своїх роботах С. Шацький віддавав перевагу вивченню дітей як представників певного соціокультурного середовища. Він вказував, що вплив середовища на дитину проявляється у всіх видах її роботи: в дитячих зошитах, при розв'язуванні нею задач, в почерку, словах, виразах, на кінець, у тому опорі, який вона виявляє у ставленні до матеріалу, що вивчається в школі, у всій її поведінці. Тому педагог повинен прагнути зрозуміти дитину у контексті її оточення, не вириваючи її з середовища, але постійно підвищуючи її педагогічний потенціал. У цьому проявились своєрідність і самобутність педагогічних підходів С. Шацького.

Через теоретичну і практичну діяльність педагога проходить також ідея дитячої праці в соціалізації особистості. Осмислюючи місце праці в дитячому житті, він прийшов до думки, що в ранньому віці праця повинна бути пов'язана з мистецтвом та грою. Але чим старшою стає дитина, тим серйозніше вона повинна ставитись до трудової діяльності. Праця, гра, мистецтво – ці три елементи дитячого життя невіддільні один від одного і є обов'язковою умовою соціалізації і розвитку особистості дитини.

Важливим положенням концепції Шацького було переконання, що джерело розвитку дитини знаходиться не в генетичних задатках, а в тому соціальному і економічному середовищі, в якому протікає її виховання. Шацький висловлював припущення, що фактором, який визначає поведінку людини є «соціальна спадковість» – норми, традиції, які передаються з покоління в покоління. С. Шацький боровся з тими педагогами, які прагнули створити нову науку про дитину без опори на дослідну та експериментальну

базу [91; 123].

Справжня школа, на думку Шацького, повинна розвивати дитину цілісно, в процесі трудової, естетичної, розумової, фізичної та соціальної діяльності. У взаємодії один з одним різні види діяльності сприяють і різнобічному розвитку особистості. Найважливішою метою виховання С. Шацький вважав проектування процесу розвитку особистості учня, що дозволило б з року в рік розширювати простір його культури, висувати перед ним нові завдання, привчаючи до всього доходити самостійно.

Ще одним видатним педагогом свого часу була С. Русова, яка наполягала, що виховання дитини починається з її народження. Засобами колискової, забавлянок, народних казок, ігор, пісень, лічилок, загадок тощо має здійснюватися прилучення дітей до національної культури та етнізація особистості. Вона стверджує: «Нація народжується коло дитячої колиски, лише на рідному ґрунті, серед рідного слова, пісні, здатна вирости національно свідома дитина. Найдієвішим засобом виховання в родині Русова визначає рідне слово. Саме через слово дитина сприймає духовні цінності народу, його світобачення, засвоюється нею мораль, історичний досвід народу тощо»[26; 140].

Провідним методом родинного виховання Русова вважає гідний для наслідування приклад батьків, родичів, дорослих і всіх тих, з ким спілкується дитина. Через те, вважає вона, треба щоб діти в своєму оточенні бачили якнайбільше добра і краси.

В родинному вихованні, на думку С. Русової, великого значення треба надавати розвитку таких видів діяльності як гра, праця, малювання, ліплення, співи, танці – адже в них найбільше може виявитися самостійність дитини. Але, підкреслювала вона, в родинному вихованні метою є «не вчити дитину, не давати їй готове знання, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити її цікавість, виховати її почуття, – щоб очі дитини вміли бачити, вуха дослухатись до всього, рученята вміли заходжуватись й коло олівців, і коло ножиць, і коло глини, й коло паперу».

Різномічне бачення шляхів формування гуманності в сьогоденні виявили А. Бодальов, В. Кабуш, Г. Куцев, О. Сухомлинська, Ж. Тощенко. Вони вимагають реформ у школі, які б сприяли вихованню гуманного індивіда (безвідносно до віку), а також називають хиби у вихованні гуманності: це відсутність прав учня в самовияві, обмеженість емоційного спілкування та можливостей діалогу між учителем та учнем, невизнання вчителем унікальності та автономності особистості. Названі тут науковці серед бажаних ними реформ вважають найголовнішою – обґрунтування процесу виховання гуманності і впровадження його результатів у практику [23; 86].

З 2016 року в Україні відбулися найголовніші зміни в освітній політиці:

- новий Державний стандарт початкової освіти (від 21.02.2018 р.);
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (від 18.12.2018 р.);
- новий Закон України «Про освіту» (2017 рік, зміни від 18.12.2019 р.);
- внесено зміни до закону «Про дошкільну освіту» (від 25.04.2019 р.);
- Закон України «Про повну загальну середню освіту».

У перспективі у 2022 році планується запуск базової середньої освіти, у 2027 році – запуск профільної школи, у 2029 році – перший 12 клас.

Наближуючи навчання і виховання до кожної дитини, реалізується принцип дитиноцентризму в освіті. Найголовніше, що треба зробити – це допомогти дитині пізнати себе, розкрити свої сильні сторони. Соціальний педагог повинен допомогти відшукати шлях розвитку. Організувати роботу за принципом дитиноцентризму складно, проте у такий спосіб формується сучасне демократичне суспільство.

В Україні, як і в усьому світі, набирає ваги так зване покоління Y, або «діти тисячоліття», які народилися між 1990 і 2000 роками. Їхні погляди, спосіб життя кардинально відрізняються від старших поколінь. Досить поглянути на організацію офісів провідних технологічних корпорацій, щоб зрозуміти, на що орієнтується креативний клас, який визначає обличчя сучасної економіки. Для них немає чіткого розмежування між роботою, навчанням і відпочинком.

Робота не обов'язково має бути серйозною і нудною. Життя для них – це постійне творення, гармонія між зароблянням коштів, пізнанням нового, самовдосконаленням, грою та розвагою. На підході покоління Z. Сучасні діти значно відрізняються від попередніх поколінь. Вони не обов'язково будуть поділяти погляди старших. То ж ми маємо запропонувати майбутнім поколінням українців школу, яка буде для них сучасною.

Важко переоцінити той внесок, який внесла професор А. Капська в розвиток наукових теорій і концептуальних засад соціальної педагогіки. У її працях переконливо показані роль і місце соціальної педагогіки як науки, яка розкриває вплив на педагогічний процес конкретних соціокультурних умов, які виконують роль посередника між соціальним середовищем і окремими галузями педагогічного знання, що тісно пов'язані із становленням соціально-громадських відносин.

Саме Алла Йосипівна сформулювала основну мету соціальної педагогіки як науки, яка полягає в інтеграції знань про соціальну природу особистості, а також головну мету соціальної педагогіки як практичної дисципліни, що полягає в побудові технологій, які забезпечують подолання відчуження особистості від своєї справжньої соціальної природи [66; 51].

І. Зверєва стверджує, що соціальний педагог вивчає й використовує реальні можливості виховного потенціалу суспільства у зв'язку з системно діючими соціальними чинниками. Серед них – сім'я, громада, навчальний і трудовий колектив, друзі, неформальні групи, засоби масової інформації, мистецтво, політика, економіка, екологія. Урахування перелічених чинників у соціальному становленні особистості, а також забезпечення педагогічно доцільної організації стосунків індивіда із середовищем є головним завданням соціального педагога [28; 213].

Таким чином, застосування в школі прогресивних народних традицій – культурних, духовних, моральних, сімейно-побутових – необхідне для всебічного і повноцінного розвитку особистості. Вони засвоєні і примножені не одним поколінням, відшліфовані тисячолітнім досвідом народу і містять у собі

духовні, моральні цінності, які мають величезне значення для сучасної системи виховання.

Реалізація концепції національної школи потребує перебудови виховної роботи на основі використання української народної педагогіки, виховання учнів спадкоємцями народних цінностей, національних традицій і звичаїв, родинної сімейно-побутової культури. Застосування традицій народної педагогіки передбачає спільні зусилля школи і батьків, додержання принципу наступності у вихованні підростаючого покоління, починаючи з початкових класів.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАД УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Зміст, форми і методи роботи соціального педагога щодо соціалізації засобами народних традицій

У народній педагогіці сформувалися наступні форми організації виховного процесу:

- Індивідуальна, що передбачає раннє родинне виховання;
- Групова, для якої характерне включення дітей та молоді у спілкування з однолітками, дорослими;
- Фронтальна передбачає участь у народних обрядах, святах. Загалом методи народної педагогіки у вихованні умовно можна поділити на чотири групи:

1. Методи формування свідомості (розповідь, бесіда, пояснення, роз'яснення, порада, наставляння, дискусія).

2. Методи формування досвіду (організація способу життя та діяльності дітей, справи, участь у праці та відпочинку; виконання доручень; участь в іграх).

3. Методи стимулювання (громадська думка, заохочення, навіювання, заборона, застереження, покарання).

4. Методи самовиховання (самозобов'язання, самонавіювання, самопереконання, самоконтроль, самооцінка, самопокарання).

Впровадження ідей народної педагогіки у повсякденну практику особистісно-орієнтованого виховання школярів може здійснюватися наступними шляхами:

- Організація фольклорних та етнографічних експедицій історичними

місцями, до народних умільців;

- Проведення календарних і родинних свят, обрядів, вечорів, вечорниць, ярмарок на фольклорній основі;
- Ведення літопису;
- Складання генеалогічних карт;
- Залучення учнів до активної участі у збереженні святинь свого народу, пам'яток історії та культури, його природи;
- Зустрічі з представниками старших поколінь;
- Організація гурткової роботи з ознайомлення із народно-прикладним мистецтвом, фольклором, народними інструментами;
- Створення етнографічних музеїв.

Досвід роботи соціальних педагогів переконливо доводить, що дитина повинна перебувати під постійним впливом матеріальної і духовної культури свого народу. Це потрібно насамперед для найповнішого розкриття природних схильностей дитини і розвитку її здібностей, оскільки таким чином використовуються етнопсихологічні особливості дітей.

Саме такий шлях приводить до виховання національно свідомих громадян.

Знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у практиці виховання підростаючого покоління. Народ із покоління в покоління передає свій соціальний досвід, своє духовне багатство, свої історичні надбання, створюючи тим самим свою, тільки йому притаманну культуру. Кожна нація, кожен народ, кожна етнічна соціальна група має свої звичаї, свої традиції, що утворювалися впродовж багатьох століть і які становлять національну культуру, що складається з цінностей, витворених як минулим так і сучасним поколінням. Як було зазначено вище: скільне виховання базується на надбаннях народної педагогіки. Тому педагогічний колектив комунального закладу «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Січковий колегіум» Запорізької обласної ради поставив перед

собою завдання з формування патріотичних почуттів у дітей шкільного віку засобами народної творчості. Беручись до роботи ми вірили, що вона буде цікавою, змістовною, насиченою пошуком творчих, альтернативних шляхів розвитку потенційних можливостей кожної дитини.

Пристаючи до дослідження, нами була поставлена наступна мета експериментальної роботи: формування патріотичних почуттів у дітей засобами народної творчості (на основі інтегрованих знань про людину і світ) за двома напрямками:

- Формування основ патріотизму, моральності та культури;
- Формування основ світогляду дитини.

Обидва ці напрямки не виключають, а доповнюють один одного. Дані завдання вирішуються у всіх видах дитячої діяльності: на заняттях, в іграх, на екскурсіях, в побуті – так як виховують в дітях не тільки патріотичні почуття, але й формують його взаємини з дорослими й однолітками.

Процес планування – це завжди творчість. У формуванні основ духовної культури наших вихованців особливу увагу було приділено театралізованій діяльності.

Високих результатів у формуванні в учнів артистизму, виразності рухів, хорошої дикції, емоційності під час гри, розкутості досягається, в значній мірі, завдяки творчому підходу керівників музичних студій, які працюють у тісному контакті з педагогічним колективом. Під час роботи діти отримують багато знань з усіх сфер людської діяльності, які органічно пов'язуються педагогом із сюжетом, подіями і вчинками героїв, розширюють їх уявлення про довкілля. Позитивний вплив має використання фольклору: прислів'їв та приказок про народні ремесла, про працю та працьовитість.

Багато уваги треба приділяти образотворчій діяльності. Нетрадиційні техніки малювання, аплікації, конструювання стали невід'ємною частиною нашого педагогічного процесу.

Другий напрямок реалізовується через подання знань про певні сфери життєдіяльності людини: природу, культуру, суспільство, науку і техніку,

всесвіт. Морально-патріотичне виховання дитини – це складний процес. В основі його лежить розвиток почуттів. Почуття любові до Батьківщини народжується в дитині із ставлення до родини, до найближчих людей (матері, батька, бабусі, дідуся).

Це коріння, що пов'язує дитину з рідним домом і найближчим оточенням. Почуття починаються із захоплення тим, що маля бачить перед собою, чому дивується і що викликає відгук у його душі. І хоча враження ще не усвідомлені, але пропущені через дитяче сприйняття, вони грають величезну роль у становленні маленького патріота.

Різноманітні форми патріотичного виховання дітей включають і тематичні заходи, участь в скаутському русі та різноманітних конкурсах. Важливо щоб вони підвищували дитячу розумову активність.

Відвідування музеїв, виставок, концертів народної музики, кінопрем'єр, розширення знань про народних умільців – все це формує патріотичні почуття здобувачів освіти. Кожен захід закріплювався виконанням народних пісень, різними іграми, продуктивними видами діяльності (виготовлення колажів, лепбуків, виробів)

Не менш важливою умовою морально-патріотичного виховання дітей є тісний взаємозв'язок з батьками. Дотик до історії своєї сім'ї викликає у дитини сильні емоції, змушує співпереживати, уважно ставитися до пам'яті минулого, до своїх історичних коренів. Взаємодія з батьками сприяє дбайливому ставленню до традицій, народної творчості. Доцільними визнано наступні форми роботи: свята українського народного календаря, проведення фольклорних свят (вечорниць, новорічних свят), створення народознавчого клубу, гуртка «Народні умільці», підбір матеріалів для оформлення стендів, збирання матеріалів народознавчого характеру [30; 111].

Подання знань дітям та їх застосування в практичній діяльності має здійснюватися шляхом інтеграції (об'єднання) всіх ланок розвивального навчання та виховання. Кінцевим результатом цього процесу є розкриття індивідуальних творчих можливостей кожної дитини та потенціалу до її

самореалізації.

В результаті учні повинні стати більш допитливими, більш впевненими у власній думці, почати більш свідомо ставитись до моральних норм поведінки та шанобливо ставитись до українських традицій.

Отже, пам'ятаючи, що потреба сьогодення – встановлення розірваних зв'язків з минулим, повернення втрачених народних традицій, відновлення ланки духовності й осмислення формули «минуле – сучасне - майбутнє», соціальному педагогу потрібно поглиблювати інтерес дітей до народних традицій, формувати патріотичні почуття, залучаючи їх до джерел народної творчості, що сприятиме всебічному розвитку національного типу особистості. Таким чином, безсумнівно, засоби народної педагогіки у вихованні підростаючого покоління посідають особливе місце. Однак, в більшості освітніх закладів України не завжди використовуються найкращі надбання українського народу, недостатньо уваги приділяється народним звичаям та традиціям, обрядам і святкам, особливо у роботі з дітьми.

2.2. Експериментальне дослідження проблеми соціалізації учнів засобами народної педагогіки

Своєрідний і дуже цікавий заклад освіти – Запорізька спеціалізована школа-інтернат II-II ступенів «Січовий колегіум» для здібних та обдарованих дітей сільської місцевості. Школа заснована у 1992 році під патронатом Національного університету «Києво-могилянська академія». Сьогодні в ньому працює 20 класів – з 5 по 11, в яких навчається 429 учнів. Освітній процес забезпечують 50 педагогів, вихователів, керівників творчих студій. Формування педагогічного колективу відбувається ретельно і вдумливо. Адже обдарованих дітей мають навчати й виховувати обдаровані, талановиті педагоги, що сповідують головні засади життя закладу – принцип творчої свободи, співпраці і водночас високої відповідальності кожного – від учня, вчителя і до керівників

підрозділів і директора. Напевне це і забезпечує успіхи в роботі колективу. Колегіум – лауреат Всеукраїнського конкурсу «Сто кращих шкіл України», переможець Всеукраїнського конкурсу «Сучасні навчальні заклади» тощо. Колегіанти – переможці численних всеукраїнських та обласних конкурсів, олімпіад, змагань, інтелектуальних та творчих випробувань в різних секціях МАНу.

Чимало випускників закладу продовжують навчання в НУ «Києво-Могилянська академія», у кращих вишах України і сьогодні є активними творцями нової інтелектуальної та духовної європейської держави.

Січовий колегіум – школа патріотизму. «Мовний кодекс честі учня і вчителя колегіуму» стверджує, що кожен член колективу вільний у виборі світових та європейських мов, але передусім має володіти державною українською мовою.

На першому етапі проведено анкетне опитування, яке відбулося з 15 по 30 жовтня 2019 року серед учнів 5 – 6 класів Запорізької школи-інтернату «Січовий колегіум».

Все, що відбувається вдома, не проходить повз дітей безслідно, а впливає на спосіб життя, який вони обирають. Як засіб формування й соціалізації особистості родинні традиції виконують пізнавальну (дають знання про родовід, родинні, родинно-громадські стосунки, особливості трудової діяльності членів сім'ї тощо), конструктивну (визначають методи і засоби виховання), комунікативну (формуєть нормативи внутрішньосімейних стосунків), організаційну (встановлюють режим праці і відпочинку) і суто соціалізуючу роль (визначають типи соціальної взаємодії з іншими людьми).

Класична родина повинна мати власні виховні традиції, які багато в чому зумовлені як загальнолюдськими, так і індивідуальними особливостями. Сімейні традиції, за умови нормального функціонування сім'ї, переходять від покоління до покоління.

З метою виявлення впливу сімейних культурних традицій на характер стосунків між близькими людьми респондентам було запропоновано дати

відповіді на питання: «Багато сімей надають перевагу спільним святкам, поїздкам, відпочинку. А чи є у Вашій сім'ї такі традиції?».

Результати нашого анкетного опитування свідчать, що в більшості родин вони переважно існують, на що вказали 71,5 % дітей.

Аналіз відповідей щодо особистісної участі у сімейному відпочинку свідчить, що хоча більша частина респондентів (93,4 %) і бере участь в організації сімейного відпочинку, але в ролі виконавців, ініціаторами ж виступає лише 22,4 % дітей. Процес соціалізації дітей передбачає також їх залучення до культурних сімейних традицій, серед яких важливе місце посідає організація і проведення сімейних свят.

Згідно з дослідженням, респонденти переважно святкують у сімейному колі Новий рік, день народження, Великдень, Різдво та міжнародний жіночий день. І лише незначний відсоток респондентів (14,2 %) відзначили, що святкують і державні свята, такі як День незалежності, день Конституції України, що є свідченням невисокого рівня політичної культури.

Для виявлення співпричетності дітей до участі у підготовці до сімейних свят респондентам було запропоновано відповісти на запитання «Чи берете ви участь у підготовці до сімейних свят?». Аналіз свідчить, що переважна більшість дітей (88,7 %) бере участь в організації сімейних свят і пов'язує це в основному з прибиранням помешкання, розважанням гостей, купівлею продуктів та приготуванням святкового столу. Але залучаються діти до участі у підготовці до свят в основному як виконавців, на що вказали 83,1 % дітей. Можливо, це і є однією з причин того, що значна частина дітей (40,7 %) не вважає себе рівноправними членами своєї сім'ї, оскільки до дітей батьки ставляться зі співчуттями і оберігають їх від виконання сімейних справ, що свідчить про низький рівень їх соціалізації.

Наступне питання опитування «Чи брала участь ваша родина у народних обрядах, святкуваннях? Якщо так, то яких?» Найбільше відповідей отримали:

- Різдво (77,0 %)
- День Святого Миколая (74,2 %)

- Освячення Пасхи (73,2 %)

На питання «Чи співаєте ви родиною народні пісні?» ствердно відповіли лише 17,9 % респондентів.

Знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у практиці виховання підростаючого покоління. Народ із покоління в покоління передає свій потенціальний досвід, своє духовне багатство, свої історичні надбання, створюючи тим сами свою, тільки йому притаманну культуру. Кожна нація, кожен народ, кожна етнічна соціальна група має свої звичаї, свої традиції, що утворилися протягом багатьох століть і які становлять національну культуру, що складається з цінностей, витворених як минулими так і сучасними поколіннями. Як було зазначено вище – шкільне виховання базується на надбаннях народної педагогіки. Тому, педагогічний колектив КЗ «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Січковий колегіум» ЗОР поставив перед собою завдання з формування патріотичних почуттів у дітей шкільного віку засобами народної творчості. Беручись до роботи, ми вірили, що вона буде цікавою, змістовною, насиченою пошуком творчих, альтернативних шляхів розвитку потенційних можливостей кожної дитини.

Педагогами колективу була поставлена наступна мета експериментальної роботи: формування патріотичних почуттів у здобувачів освіти засобами народної творчості (на основі інтегрованих знань про людину і світ) за двома напрямками:

- формування основ патріотизму, моральності і культури.
- формування основ світогляду здобувача освіти.

Обидва ці напрямки не виключають, а доповнюють один одного. Завдання вирішуються у всіх видах дитячої діяльності: на заняттях, в іграх, на екскурсіях, в побуті – так як виховують в дитині не лише патріотичні почуття, а й формують його взаємини з дорослими і однолітками.

То ж, перший етап дослідження виявив, що майже всі сім'ї мають власні

традиції, але вони поширюються лише на проведення спільного відпочинку та відзначення родинних свят. Дуже низький рівень знань дітей про українські народні обряди традиції, святкування. Переважна більшість сімей відзначають лише свято Великодня, День Святого Миколая, та Різдво.

Не менш важливою умовою соціалізації здобувачів освіти є тісний зв'язок з батьками. Дотик до історії своєї сім'ї викликає у дитини сильні емоції, змушує більш уважно ставитися до пам'яті минулого, до своїх історичних коренів. Взаємодія з батьками сприяє розвитку інтересу до традицій та народної творчості.

Сутність початого експерименту полягала в тому, що подання знань дітям та їх застосування в практичній діяльності повинно здійснюватися шляхом інтеграції всіх ланок розвивального навчання та виховання. Результатом дослідження має стати формування рекомендацій педагогічному колективі щодо сприяння розкриттю індивідуальних творчих можливостей кожної дитини та її самореалізації.

2.3. Узагальнення досвіду роботи Запорізького Січового колегіуму щодо використання українських народних традицій у процесі соціалізації здобувачів освіти.

Національне виховання учнів Січового колегіуму передбачає реалізацію культурологічного імперативу, за яким патріотизм мислиться як приналежність до культури свого народу, прагнення до самоідентифікації зі своїм поколінням, сповідування чинної (дієвої) любові до Батьківщини, дотримання лицарського кодексу честі. Особливу роль у системі цінностей колегіантів відіграють історичні, культурно-освітні та морально-духовні документи Козацької доби – Лицарська регула і Козацька обітниця.

Культурна ідентифікація – це налагодження взаємозв'язку між собою і своїм народом, переживання почуття належності до національної культури,

індивідуалізація. І саме через почуття любові до своєї Батьківщини, тобто приналежності до її культури, людина усвідомлює свою приналежність до тієї чи іншої нації, прагне стати носієм мови, переживає потребу збереження традицій.

Мета закладу загальної середньої освіти інтернатного типу «Запорізький Січовий колегіум» – створення оптимальних умов для індивідуального розвитку, реалізації творчих запитів здібної і обдарованої молоді переважно сільської місцевості, формування і розвиток соціально зрілої, творчої, грамотної особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості, залученням до вічних національних і загальнолюдських цінностей, підготовки до професійного самовизначення, а також створення умов для оволодіння системою наукових знань про природу, людину і суспільство.

В основу філософії школи покладено концепт культури провідності освіти, що має сприяти національній самоідентифікації молодого покоління, побудові освітнього процесу як особистісного сприяння реалізації системи найрізноманітніших культурних функцій, а не лише трансляції культурного досвіду. А це означає забезпечення тяглості у вивченні культурного досвіду попередніх поколінь.

Особливості організації освітнього процесу: на базі комунального закладу впроваджується експериментальна робота щодо запровадження особистісно-зорієнтованих підходів у освіті у формі семінарів, відкритих уроків регіонального та Всеукраїнського рівнів, вперше в Україні розроблено та впроваджено проєктні технології в системі вивчення української філології, здійснюється велика робота щодо запровадження комп'ютерних технологій, STEM-освіта.

Особливості закладу: Січовий колегіум відтворює та оновлює, через систему навчально-виховних студій, соціально-педагогічні традиції козацтва, в основу роботи колегіуму покладено ідею національного виховання еліти нації. У закладі організовано психолого-педагогічний супровід обдарованих та

талановитих дітей сільської місцевості, реалізуючи допрофільне та профільне навчання, підготовка дітей до самостійного життя. Колегіум прагне стати закладом життєвої компетентності, навчання і виховання в якому базується на засадах педагогіки і психології життєтворчості.

Вирішити це завдання покликане впровадження інноваційних педагогічних технологій, що сприяє переходу від предметно зорієнтованої моделі навчання до особистісно зорієнтованої. Серед принципів, якими керується заклад, визначальними є: гуманізація та демократизація виховного процесу, самоактивність і саморегуляція, системність, комплексність і міждисциплінарна інтегрованість, наступність та безперервність, культуровідповідність, нтеркультурність. Педагогічний колектив керується в роботі нагальними запитами Української держави до освіти й потребами суспільства: потребою виховання лідера – про активного громадянина своєї держави, який володіє громадянською політичною культурою, має власну точку зору на соціально-політичні процеси в країні та здатного її відстоювати, людини, яка компетентна здійснювати ефективне управління іншими; потребою формування всеохоплюючої системи заходів в закладі освіти, яка включає активні методи навчання та виховання, що стимулюють творчість, розвивають лідерський потенціал, самостійне та критичне мислення та базуються на принципі багатосторонньої взаємодії; потребою використання сучасних ІКТ у виховній роботі як відповідь на процеси інформатизації та запиту дітей на яскраву візуалізацію та активну інтегрованість в процес пізнання.

Почуття любові до Батьківщини зароджується в історії народу незалежно від політичних тенденцій. Патріотизм є основою народної, національної педагогіки. Саме через переживання любові до своєї Батьківщини, тобто приналежності до певної культури, людина усвідомлює себе , свою автентичність, а стійким стереотипом її самосвідомості стає ідентифікація зі своїм поколінням.

Культурна ідентифікація – це налагодження взаємозв'язку між собою і

своїм народом, переживання почуття приналежності до національної культури, індивідуалізація (прийняття за свої особисті раритети соціальних цінностей, побудова з їхнім врахуванням власної аксіологічної системи). І саме через почуття любові до своєї Батьківщини, тобто приналежності до її культури, людина усвідомлює свою приналежність до тієї чи іншої нації, прагне стати носієм мови, переживає потребу збереження традиції.

Філософсько-педагогічна система організації освітнього процесу в Січовому колегіумі характеризується наявністю ідеї, мети (розвинута, вільна особистість), цілістю, складністю організації об'єктів, що досліджуються внутрішньою активністю та динамікою. Її теоретичну основу складає концепція національного виховання колегіантів на засадах особистісно орієнтованого навчання.

Під терміном «народна педагогіка» розуміється усе розмаїття типів і форм організації життя і діяльності українського народу, створення ними матеріальних і духовних надбань, філософії свободи і героїзму. Особлива роль у цьому контексті в закладі надається освітнім практикам братських, козацьких, січових шкіл, що діяли по всій Україні в першій половині XVII століття.

КЗ «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів «Січовий колегіум» ЗОР має свої унікальні особливості. Створена як заклад, що організовує психолого-педагогічний супровід обдарованих та талановитих дітей сільської місцевості, школа готує учнів до самостійного життя, прагне стати закладом життєвої компетентності в процесі навчання та виховання. Особистісноорієнтований підхід до кожної дитини здійснюється завдяки комплексному поєднанню в роботі декількох чинників, що стосуються як навчального процесу, так і позаурочної діяльності вихованців, позаяк учні проживають в закладі цілодобово п'ять днів на тиждень. Заклад реалізує допрофільне (8-9 клас) і профільне (10-11 класи) навчання. Створено суспільно-гуманітарний, філологічний та математичний профілі. Обдарованість розглядається педагогічним колективом як системна, що розвивається протягом життя, якість психіки, яка визначає можливість досягнення людиною більш

високих (незвичайних, неабияких) результатів в одному або декількох видах діяльності порівняно з іншими людьми [97; 15]. Сучасний підхід до формування обдарованого учня як творчої особистості, громадянина-патріота своєї держави втілюється, безумовно, у побудові та розвитку виховної системи «Січового колегіуму», яка охоплює весь педагогічний процес, інтегрує навчальні заняття, позаурочну життя, різноманітну діяльність і спілкування.

В. Ясвін дає таке визначення освітнього середовища: це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [5; 125]. Протягом 27 років роботи тут сформувалася своєрідна метакультура – це сама атмосфера, дух, який панує у закладі освіти – щасливе поєднання свободи з почуттям обов'язку, великої відповідальності. Це створення у шкільному колективі атмосфери душевного комфорту, коли дитина може не боятися, не тривожитись даремно, а почувається вільно і в той же час виконувати свою досить складну роботу добросовісно і відповідально, більш того, відчуваючи радість від самого життя, від можливості самоствердитись, реалізуватися, «своїм життям до себе дорівнятись».

Адже учень, потрапляючи у своєрідне духовне братство колегіантів та їхніх наставників, усвідомлює таку важливу для себе істину: тут сповідується культ знань, а не оцінки, під час навчання можна не боятися помилитися, врешті, можна вступити в діалог з учителем, котрий вчить самостійно мислити, рефлексувати. Більше того, вчитель надасть учневі максимальної свободи під час розв'язання складної проблеми і щиро порадіє найменшому його успіхові. Адже мета сучасної школи – це і розвиток у кожній особистості вільного інтелектуала.

В основі концепції успішності учнів і педагогів Запорізького Січового колегіуму визнання усіх дітей талановитими, створення інтелектуального та духовно збагаченого середовища, реалізація філософії особистісно зорієнтованої освіти, розбудова суб'єкт-суб'єктних стосунків між учителем і учнем, представником адміністрації і учителем, усвідомлення педагогами

освітнього процесу як мистецтва, що дарує радість.

Педагогічний колектив та адміністрація колегіуму працює відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», указів Президента України, рішень Уряду України, органів управління з питань освіти і виховання; правил і норм охорони праці, техніки безпеки, а також Статуту і локальних правових актів школи, дотримується норм Конвенції про права дитини.

Мета та завдання колективу обумовлені проблемною темою колегіуму «Соціалізація учнівської молоді в умовах реформування та гуманізації освіти». Вся діяльність педагогічного колективу спрямована на впровадження різноманітних прийомів, методів освітньої та виховної діяльності на всіх ступенях навчання та виховання, які сприяли формуванню життєвої компетентності здобувачів освіти.

Концепція виховної роботи Січового колегіуму виходить з ідеї його створення як закладу для обдарованих дітей із сільської місцевості, а також ідеї традицій освітньої форми колегіуму як закладу освіти. Звичайно, має велике значення і те, що заклад розташовано майже на острові Хортиця – духовному серці України, осередку козацької слави.

Метою створення виховної системи колегіуму є формування всебічно розвиненої особистості, життєвої і соціальної компетентності учнів, забезпечення умов для їх самовиховання та самореалізації, згуртування учнівського колективу, формування почуття відповідальності за духовний світ колегіантського братства, формування свідомої громадянської позиції.

Визначальними принципами побудови виховної системи колегіуму є:

- Принцип гуманізації та демократизації виховного процесу: педагогічне співробітництво вчителя та учня; створення добровільного демократичного товариства учнів;

- Принцип особистісно-орієнтованого підходу до освітнього процесу: вивчення здібностей, можливостей, психофізичного стану колегіантів; становлення ціннісних систем особистості, які визначають її життя і діяльність;

створення умов для самореалізації і самовираження здобувачів освіти в різних сферах діяльності.

- Принцип єдності загальнолюдського і національного: формування високої духовної культури, гуманістичного мислення крізь призму національних цінностей.

- Принцип культурологічного підходу: правова, політична, економічна освіта учнів, гуманітарний напрямок навчання; розвиток у колегіантів естетичного смаку та розуміння прекрасного.

Виходячи з цих принципів, адміністрація та педагогічний колектив обрали одним із шляхів для реалізації поставленої мети саме метод проєктів як технологію, яка дозволяє формувати особистісні якості, котрі розвиваються саме в практичній діяльності здобувачів освіти, а також допомагає вирішувати пізнавальні й творчі завдання в співробітництві.

Тому, не випадково серед учнів та вчителів колегіуму панують суб'єкт-суб'єктні стосунки, коли учень може виступати партнером, а іноді навіть і консультантом вчителя. Будуючи проєктну діяльність у виховній роботі, педагоги колегіуму керуються усвідомленням того, що кожна дитина є самоцінною, має свій досвід та сприйняття навколишнього світу.

Освітнє середовище, в якому перебуває учень «Січового колегіуму» пронизане своєрідним «духом колегіантського братства», важливими елементами якого є традиції. Так, робочий день у колегіумі починається із підняття Державного Прапора, яке здійснюється черговим класу-братства. Елементом святкового одягу колегіантів є вишиванка. На урочистих заходах Гімн України всі члени учнівського та педагогічного колективу співають наживо. Щопонеділка навчальні заняття також починаються державним Гімном, який транслюється по шкільній радіолінії. Навчальні заняття, позакласні заходи та спілкування здійснюються українською мовою.

Навчання учнів у закладі починається із визначної події: Посвяти у козачата: п'ятикласники, які тільки-но вступили до школи, приймаються до духовного братства учнів. Під керівництвом старшини учнівського

самоврядування вони складають клятву на вірність колегіантським традиціям та статуту самоврядування. Свято відбувається на острові Хортиця 14 жовтня (свято Покрови, що вважається покровителькою козаків), біля символічного хреста, який поставлено в пам'ять про загиблих січовиків. (див. додаток А)

В основі діяльності колегіуму – ідея національного виховання еліти нації. Колегіум першим в Україні розробив і реалізував проектні технології в системі вивчення української філології. Працює майже два десятки різних студій-гуртків.

Одним із найважливіших та найефективніших засобів плекання високодуховної людини, яка здатна реалізувати свої інтереси та здібності, здійснити потужний виховний вплив на особистість, вважається гурткова робота. Саме тому у «Січовому колегіумі» створена система гуртків різних напрямків. У другій половині дня в «Січовому колегіумі» працює 20 гуртків та студій, що дає вихованцям широкі можливості для реалізації своїх здібностей, творчого потенціалу. Це інструментальні, вокальні, образотворчі та інші об'єднання. Особлива увага приділяється гурткам народної творчості: гри на бандурі (гурт «Січові стрільці»), гри на сопілці, гурток української вишивки. Головною метою занять дитини в студії вважається не конкретний результат, не просто досконале володіння різноманітними техніками, а сам процес проживання дитиною свого життя, збагачений естетичними відчуттями, емоціями, розвитком художнього смаку, радості від самого процесу діяльності. Серед різноманітних гуртків є такі, які користуються особливою популярністю серед учнів та мають високі досягнення в своїй роботі. Студія естрадного співу «Шанс» декілька років поспіль має перемоги в багатьох вокальних конкурсах патріотичного спрямування обласного, всеукраїнського та міжнародного рівня. (див. додаток Б)

Учні колегіуму в позанавчальний час вчать мистецтву «оживляти» українське слово під час занять в гуртку «Театр Слова». Студійці-читці – активні учасники позакласних заходів у закладі, а також Уроків Слова в закладах міста: в обласній науковій бібліотеці, в обласній бібліотеці для дітей

та юнацтва, закладах культури та освіти Запоріжжя. Кращі читці студії «Театр Слова» є володарями найвищих нагород на обласному та всеукраїнському рівні. (див. додаток В)

З 2014 року в закладі працює зовсім новий і не менш популярний серед учнів гурток робототехніки, в якому учні опановують основи цієї складної науки майбутнього, і на сьогоднішній день є переможцями багатьох конкурсів та змагань. Великою популярністю серед вихованців користуються студії медіа технологій: дитяче радіо, телевізійна журналістика та шкільна газета. Ці три гуртка працюють, створюючи як окремі передачі, так і спільні проекти, що дає дітям можливість розкривати власні здібності спілкування, самопрезентації, говоріння, роботи з текстом та інформацією. А як відомо на сьогодні, ці компетентності є найбільш проблемними серед сучасної молоді. Не менш відвідуваними і успішними є гуртки малювання та плетіння гачком. Викладачі - надзвичайно талановиті й закохані у свою справу педагоги, прагнуть не тільки розкрити й розвинути талант, а й дати можливість кожній дитині, яка має бажання творити, виплеснути свої думки та емоції у творчості, отримати справжнє задоволення та натхнення. Такий підхід сприяє активізації творчої учнівської діяльності, створенню ситуації успіху для кожної дитини. Вихованці гуртків усіх профілів щорічно беруть участь у численних творчих конкурсах та здобувають визнання й перемоги. У 2019-2020 році вони мають 64 призових місця. (див. додаток Г)

Нова концепція виховання, запропонована гуманістичною психологією, передбачає переорієнтацію із «зовнішнього» на «внутрішнє» – сутнісну, людську, гуманістичну мету. За цією концепцією – мета виховання – це, в кінцевому результаті «самоактуалізація» особистості, досягнення повного взаєморозуміння із соціумом.

Метод проєктів як форма освітньо-виховної діяльності стає практичною реалізацією ідеї гуманістичного, особистісного розвитку. Застосування цього методу сприяє збагаченню освітнього процесу новою філософією дидактичних принципів реалізації зв'язку школи з життям. Метод проєктів стає полем для

вільної, незаангажованої творчості як учня так і вчителя, реально впливає на формування у них рис суб'єктів пізнавального мислення.

Позакласна виховна робота закладу складається з низки проєктів, яку можна представити в схемі «Загальноколегіантські проєкти».

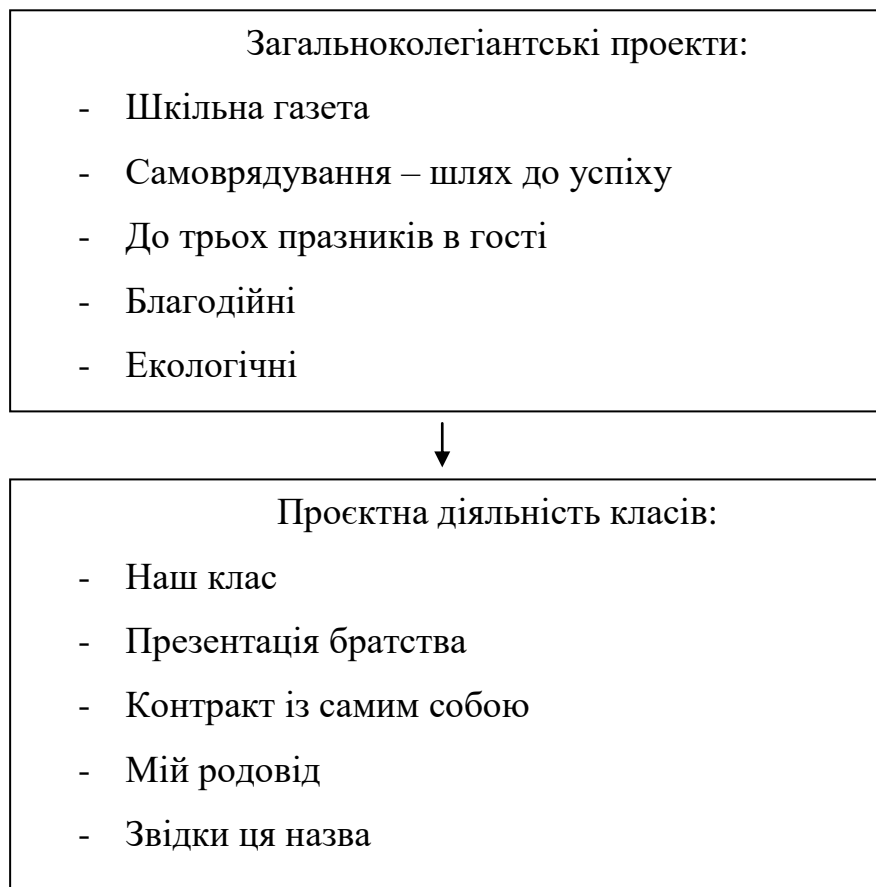

Рисунок 2.1. – Загальноколегіантські проєкти.

Важливим чинником самовиховання особистості є учнівське самоврядування. Воно являється уособленням демократичної атмосфери у школі, формою самодіяльної організації дитячого життя у ній, Головний учнівський орган самоврядування «Січового колегіуму» має назву Козацька Рада, зважаючи на те, що система органів учнівського самоврядування закладу та її робота побудована на основі козацьких традицій у поєднанні із українськими національними традиціями. (див. додаток Д).

Всі класи об'єднані в братства, кожне з яких носить ім'я видатного історичного діяча. Протягом навчання учні досліджують життя та діяльність

цієї людини, збирають історичний матеріал. У 8-му класі відбувається урочиста Презентація братства, де у вільній формі представляються результати проведеної роботи. Система органів самоврядування наслідує систему старшини запорізьких козаків. Вищою керівною ланкою учнівського самоуправління колективу є Січове коло – загальні збори, на яких приймаються важливі рішення, відбувається нагородження, обговорюються проблеми життєдіяльності учнівського колективу, окремих його підструктур. Головою Козацької Ради є Кошовий отаман (обирається «Січовим колом»). Кошовий отаман збирає Старшину (Хорунжий, Осавул, Писар, Берегиня, Головний редактор шкільної газети), кожен член якої виконує певні функції. Члени Старшини очолюють Малі Козацькі Ради: Рада освіти та науки (голова Писар), Рада милосердя (голова Берегиня), Рада козацької честі (головний Осавул), Рада преси та інформації (Головний редактор газети), Рада позашкільних справ (головний Хорунжий). В Малі Козацькі Ради входять Старшини класів, які формуються за тим же принципом, що й Старшина школи: Хорунжий класу, Осавул класу, Писар класу, Берегиня класу, Член редакції шкільної газети. Кошовий отаман безпосередньо працює з Курінними класів (старости класів). Курінній отаман класу і Старшина класу представляють собою гілку самоврядування в класі, яка є найважливішою ланкою в загальній системі самоврядування у школі. Система учнівського самоврядування тісно співпрацює з адміністрацією та вчителями школи, з батьківським комітетом, з різними громадськими організаціями. До роботи системи залучені консультанти: заступник директора з навчальної роботи, практичний психолог, соціальний педагог, старший вихователь, заступник директора з виховної роботи, педагог-організатор.

Крім консультаційної функції, вони допомагають у пошуку інформації, у виборах засобів та форм роботи Малих Рад. Велике значення мають заняття у «Школі лідера», яка об'єднує традиційні методи з різноманітними видами дискусії, ситуаційно-рольові ігри, ігри-драматизації, «мозкові атаки», інтелектуальні аукціони, тренінги та інше. Формування лідера як про активного

суб'єкта громадянського суспільства, що живе в еру інформаційних технологій та прагне активно використовувати їх у повсякденному житті, поєднує в собі такі чинники: громадянська освіта, інформаційні форми та методи роботи з учнями, інформаційні комп'ютерні технології (сервіси ВЕБ 2.0, мультимедійна дошка, смартфон, робота з web-сайтом). Самостійним надійним органом учнівського та педагогічного колективів, є газета «Джалапіта», яка створювалася як оригінальний проект особистісного типу і виховання колегіантів, побудований на принципі діалогічного спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу: учнів, вчителів, батьків, представників громадськості. Юні журналісти метою своєї роботи визначають формування в реципієнта найкращих духовних якостей, пропагування свободи думки, гарного літературного смаку, мовного чуття. Принципово важливим є те, що редакційною колегією керує учениця, забезпечуючи в такий спосіб самостійність, самоврядування в організації шкільного життя. Учасники проекту в майбутньому стають журналістами. Важливою умовою розвитку творчої особистості та забезпечення її успішності є реалізація юних журналістів на різноманітних конкурсах (див. додаток Е).

Інноваційним кроком з боку керівників закладу стало створення скаутського молодіжного об'єднання «ХОРС» в рамках всеукраїнського проекту «Більше скаутингу дітям України». Наразі формування налічує близько 20 учнів, які ведуть активну діяльність. Мета скаутського руху – через участь скаутів у місцевих, національних і міжнародних організаціях виховувати відповідальних і гідних громадян своєї країни, сприяти розвитку молодих людей для розкриття їх фізичного, інтелектуального, суспільного й духовного потенціалу. Тож, включення вихованців закладу у цю діяльність дає додаткові можливості досягнення головної мети виховної системи колегіуму. На становлення громадянської свідомості та створення творчого, змістовного освітнього середовища впливають зовнішні зв'язки «Січового колегіуму»: громадські організації та асоціації, засоби масової інформації, різноманітні благодійні, філантропічні організації та фонди.

Ми тісно співпрацюємо з учнівськими колективами інших шкіл міста (ліцей «Захисник», ЗОШ № 49), області (Обласний педагогічний ліцей «Творчість», гімназія інтернатного типу «Дивосвіт»), громадськими організаціями «СПАС», Запорізька філія Союзу Українок «Роксолана», Спортивна федерація «СПАС», дитяча організація «Нова археологічна школа», клуб бально-спортивного танцю «Фаворит», ЗТРК «Алекс», Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства та інші заклади позашкільної освіти. Реалізація ідеї особистісної парадигми передбачає удосконалення освітніх послуг, подолання відчуження учня від навчання. А пробудження внутрішньої мотивації учнів до навчання як необхідної умови зростання і розвитку особистості передбачає пошук моральної складової не тільки на рівні змісту, а й методики, метою запровадження якої має стати зацікавленість предметом вивчення, розвиток у дитини властивостей суб'єкта пізнавального розвитку. Одним із методів, спрямованих на формування цих якостей в учня є метод проєктів, який використовується в роботі творчих вчителів закладу. Метод проєктів як форма навчальної діяльності в рамках класно-урочної системи по суті стає практичною реалізацією ідеї гуманістичної, особистісної освіти. Застосування такого способу навчання сприяє збагаченню освітнього процесу новою філософією дидактичних принципів, реалізації зв'язку школи з життям, запровадженню ідеї «Досвітнього знання», яку сформулював М. Шелер у своїй відомій праці «Форми знань та освіта» [9; 20].

Визнання центром освітнього процесу не саму дитину, а її особистість, яка перебуває у постійному розвитку, вимагає від учителя під час здійснення педагогічно впливу на учня інновацій на психолого-педагогічному рівні. Створюються необхідні умови для становлення і розвитку особистості учня як творчої, креативної, здатної рефлексувати і свідомо обирати гуманістичні особистісні цінності, шукати нові знання та форми їх досягнення. Предметом уваги в роботі стає питання розвитку культури критичного мислення, уміння будувати логічне судження, диференціювати знання як механічно засвоєну кількість інформації. Дана методика збагачена ідеєю розвитку творчої

особистості під час науковопошукової роботи та власне творчості, проілюстрована прикладами з учнівських науково-пошукових робіт та творів конкурсного характеру, відзначених найвищою оцінкою. У результаті учень отримує можливість побачити, відчути, як народжується художня думка, пережити радість відкриття прекрасного, що надалі сприятиме його самостійному пошукові, аналізу, глибокому розумінню будь-якого мистецького явища, пробуджуватиме бажання творити самому.

Метод проєктів як форма навчальної діяльності в рамках класно-урочної системи по суті стає практичною реалізацією ідеї гуманістичної, особистісної освіти. Застосування такого способу навчання сприяє збагаченню освітнього процесу новою філософією дидактичних принципів, реалізації зв'язку школи з життям, запровадженню ідеї «Досвітнього знання», яку сформулював М. Шелер у своїй відомій праці «Форми знань та освіта». Визнання центром освітнього процесу не саму дитину, а її особистість, яка перебуває у постійному розвитку, вимагає від учителя під час здійснення педагогічно впливу на учня інновацій на психолого-педагогічному рівні. Створюються необхідні умови для становлення і розвитку особистості учня як творчої, креативної, здатної рефлексувати і свідомо обирати гуманістичні особистісні цінності, шукати нові знання та форми їх досягнення. Предметом уваги в роботі стає питання розвитку культури критичного мислення, уміння будувати логічне судження, диференціювати знання як механічно засвоєну кількість інформації. Дана методика збагачена ідеєю розвитку творчої особистості під час науковопошукової роботи та власне творчості, проілюстрована прикладами з учнівських науково-пошукових робіт та творів конкурсного характеру, відзначених найвищою оцінкою. У результаті учень отримує можливість побачити, відчути, як народжується художня думка, пережити радість відкриття прекрасного, що надалі сприятиме його самостійному пошукові, аналізу, глибокому розумінню будь-якого мистецького явища, пробуджуватиме бажання творити самому [97, 167].

Як приклад впровадження проєктних технологій у позакласну роботу

можна розглядати «Тиждень проєктів», в якому беруть участь учні 5-11 класів та який складається з 4 етапів:

1. Підготовчого. Теоретичне роз'яснення сутності проєктної діяльності для учнів у формі бесід по класам.

2. Підготовка та реалізація кожним класом проєкту, напрям якого обирається учнями самостійно.

3. Презентація проєктів. Захід триває протягом тижня, на розгляд журі надається опис та презентація проєктів.

4. Підведення підсумків.

Завершає захід Урочисте козацьке коло, на якому відбувається нагородження учасників. Серед найкращих проєктів були: «Античний ідеал жіночності», «Середньовічне місто», «Будуємо майбутнє сьогодні», «Географія в музиці», «Наш дружний клас», «Чому Україна найкраща країна», «Загадки упаковки».

Крім того, в останні роки групами учнів та учнівським самоврядуванням реалізовані проєкти:

1. «Крила твої, надіє». Використання можливостей гуртків художньої творчості для проведення занять для дітей, що знаходяться в Обласній дитячій лікарні № 5 і мають захворювання на цукровий діабет.

2. «Екосім'я». Колегіанти та їхні родини були залучені до створення сімейних міні-проєктів, спрямованих на дослідження екологічних проблем області та розробку пропозицій щодо можливості їх вирішення. Вчителі предметів природничого циклу виступали в ролі консультантів щодо реалізації проєктів та опису роботи. Велику допомогу як в теоретичному, та і в практичному плані надали учасники Обласної екологічної асоціації «Зелений рух Запоріжжя та Асоціації «Екологічна Освіта» (АсЕкО).

3. «Екоклас». В рамках всеукраїнського конкурсу проєктів «Екоклас» реалізація колективом практичного (реального) екопроєкту, який би вирішив екологічну проблему або звернув на неї увагу громадськості, або викликав резонанс у суспільстві.

4. «Тепло сердець захиснику держави». Проект діє з 2014 року по сьогоднішній день. Спрямований на підтримку воїнів АТО (збір теплих речей, матеріалів на утеплення бліндажів. Продуктів харчування, ліків, виготовлення маскувальних сіток а також моральна підтримка через листівки та подарунки. Виготовлені своїми руками).

5. «Шлях до майбутнього». В даному проекті лідерам учнівського самоврядування (старшині) пропонується проявити свої лідерські якості, шляхом активної суспільної діяльності – створення проектів. Дітям (старшині) пропонується очолити одну із творчих лабораторій, на власний розсуд зібрати команду із учнів 6-11 класів, дослідити які проблеми існують в колегіумі та в рамках сфери діяльності їх лабораторій створити моделі поведінки, розробити рекомендації щодо вирішення проблемних питань, створити друковані матеріали (газети, бланки тощо). Всі розробки лабораторій мали практичну реалізацію і були запроваджені в колегіумі.

6. «Добрі серця небайдужих» – волонтерська допомога хлопцю, хворому на тяжку форму ДЦП.

7. «До трьох празників в гості» – флешмоб, спрямований на вивчення та виконання колядок та щедрівок.

Колегіум є учасником молодіжних програм, спрямованих на самореалізацію та самовдосконалення молоді: «Нащадки козацької слави», «Народні традиції та обряди», «Школа успіху», «Школа лідера», «Агенти змін», «Школа миротворця», «Nelsyschool. Заради здорових та радісних школярів», «Маршрут безпеки» тощо. Дослідницька робота – важливий компонент особистісного розвитку школяра вона сприяє розвитку творчої особистості, пізнавальний інтерес школярів стає основою позитивного ставлення до навчання, має пошуковий характер. Під його впливом в учнів постійно виникають запитання, відповіді на які вони повинні активно шукати. При цьому пошукова діяльність відбувається із захопленням, відчувається емоційне піднесення, задоволення, радість від удачі. Пізнавальний інтерес також позитивно впливає на мислення, уяву, пам'ять, увагу. З огляду на це, з початку

навчання в закладі, з 5 класу, в «Січовому колегіумі» організовано науково-дослідницьку роботу учнів. П'ятикласники презентують свою першу наукову роботу, зроблену разом із батьками – «Роде наш красний, роде наш прекрасний».(див. додаток Є)

У 6-му класі учні працюють у проєкті «Звідки ця назва?» (походження назв Запорізького краю). Метою проєкту є: простежити походження топонімів Запорізького краю шляхом аналізу теоретичного матеріалу. В 7-му створюють наукові дослідження в рамках проєкту «Інтер'єр української хати». Така організація освітнього середовища навчального закладу дає вихованцю широке поле для вибору напрямку у своїй діяльності, виходячи з його інтересів та здібностей, що в свою чергу сприяє внутрішньому відчуттю успіху, особистісної реалізації, розвитку самооцінки та самоповаги дитини. Це дає високі результати роботи. Так, випускники колегіуму вступають до у вищих навчальних закладів таких як: Національний університет Києво-Могилянська академія» (м. Київ), Національний університет ім. Каразіна (м. Харків), Одеський політехнічний інститут, Київський інститут культури, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Чорноморський державний університет ім. П. Могили (м. Миколаїв), Київський національний торгово-економічний університет, Дніпропетровський університет митної служби та фінансів, Київський авіаційний інститут тощо. Випускники закладу вільно володіють ІКТ, мають навички презентації себе, публічного виступу, вміння працювати в команді, вільно висловлювати свою думку. [49; 88]

«Роде наш красний, роде наш прекрасний»

На думку учнів, тиждень проєктів – це можливість робити щось цікаве самостійно або у групі, максимально використовуючи свої можливості; це діяльність, яка допомагає проявити себе, принести користь та публічно показати досягнутий результат. Це діяльність, яка спрямована на рішення цікавої проблеми та сформульована самими учнями у вигляді цілей та завдань, результата цієї діяльності – винайдений спосіб рішення проблеми- носить

практичний характер, має важливе прикладне значення та цікавий для самих учнів.(див. додаток Ж).

Що стосується соціального педагога, то тиждень проєктів дає відповіді на багато питань, наприклад, як часто можна використовувати метод проєктів в освітній діяльності, скільки часу необхідно на реалізацію проєкту, яка форма презентації найбільш вдала, наскільки важливо провести підготовчу роботу.

Соціальний педагог безпосередньо бере участь в розробці проєктів щодо соціалізації учнів методами народних традицій.

Проєкт «Від Я до Народу»

Сучасна школа спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання і виховання. Виховання – дуже відповідальна справа. Перед соціальним педагогом постає чимало складних і водночас важливих завдань.

Як виростити гармонійну особистість, на які моральні цінності зорієнтувати дитину? Як допомогти їй зберегти на все життя доброту, людяність, вірність своїм родинним витокам? Проблема виховання громадянина постала перед людством тоді, коли виникла перша держава. І актуальною вона буде доти, поки існуватиме держава.

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, що виробляються протягом багатьох столітті освячені роками.

Звичаї народу – це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а в його історичному минулому. Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя. Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших всенаціональних справах. Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього життя і розвитку народу.

В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світу, як блудний син і ніде не може знайти собі притулку та пристанища, бо він загублений для свого народу.

Тільки покоління, сформоване на духовних надбаннях предків, може

утверджувати нову духовність, творити нові культурні цінності, гідні нашої сучасності, продовжувати розвивати культурно-історичні традиції, забезпечуючи вічність, безсмертя народу.

Організатори: дирекція Запорізького Січового колегіуму, соціальний педагог.

За підтримки: Союзу українок Запорізької області «Роксолана», громадського об'єднання «Запорізькі Березині», церкви Святого Миколая.

Учасники: учні колегіуму, батьки учнів вчителі, вихователі, керівники студій художньої творчості.

Актуальність проєкту: ми є частиною великого українського народу, який має свою славу історію, чарівну мову, багату культуру, видатних вчених і героїв. Сьогодні, в умовах незалежності, вкрай потрібно вивчати, розповсюджувати та нести правдиву історію про минуле і сучасне життя українського народу, його духовно-культурні і національні цінності, зберігати народні звичаї і традиції. Українська культура протягом тривалих періодів своєї історії розвивалась як народна.

Для української національної культури основоположною і базовою є народна культура, на основі якої поступово сформувалися професійне мистецтво, наука, література. Культура споконвіку була невід'ємною частиною життя українців. Немає такого повороту людської долі, який би не згадувався в українському мистецтві. У ній велике місце посідали фольклор, народні традиції, які додавали їй особливої чарівності і колориту. Особливо яскраво це виявилось в мистецтві – народних думах, піснях, танцях, декоративно-ужитковому мистецтві.

Саме завдяки збереженню і продовженню традицій, корені яких сходять до давнини, став можливим підйом української культури та сучасне культурне відродження.

Ідея проєкту: Збереження традицій можливе тільки через активне спілкування з народним мистецтвом, через культурно-просвітницьку діяльність на різних ланках соціуму через освіту, культурно-масові заходи, фольклорні

свята, фестивалі, збереження матеріальної та духовної культурно-мистецької спадщини, через музейну діяльність. Виховна система у закладах освіти має різноманітні напрямки. Найбільш привабливим та важливим є національно-патріотичний напрямок, який формує громадянську позицію особистості, національну самосвідомість.

Тому, таку важливу роль у національній самоідентифікації відіграє усвідомлення особистістю своєї належності до певного етносу, нації, які мають свої характерні риси, цінності, звичаї, пріоритети, традиції. Залучення до інтерпретації народних традицій у фольклорних святах, фестивалях, спільна творча діяльність через творчу самореалізацію найбільш дієво впливає на індивідуальне суб'єктивне ставлення людини до суспільних явищ, до системи наявних суспільних цінностей, що згодом, при певних умовах трансформуються у власні, суб'єктивно значущі ціннісні та моральні орієнтації особистості.

Ідея інтеграції духовно-ціннісного впливу (фольклорно-масові заходи) та дослідницько-етнографічної діяльності (музейна робота, творчо-мистецькі майстерні) покладена в основу системи виховної роботи означеного напрямку та конкретизується у запропонованому виховному проєкті.

Ідея визначила проблематику проєкту «Розповсюдження національних традицій через роботу шкільного етнографічного музею та організацію проведення народних свят». Мета: активізувати цілеспрямований процес виховання національної свідомості учнів, орієнтацію на цінності української народної культури, залучення учнів до збереження та розповсюдження національних традицій, збагачення культурного досвіду учнів засобами організації та проведення традиційних народних свят, сприяння формуванню у підростаючого покоління високих моральних якостей, духовності на благо суспільства і держави. Проєкт тривав з 01 жовтня 2019 року по 01 жовтня 2020 року. Включає в себе два аспекти, які реалізуються паралельно і доповнюють один одного.

Зміст проєкту: Проєкт зорієнтований на створення умов для виховання в

учнів громадянської свідомості, правильного уявлення про культуру, побут, звичаї, обряди, традиції українського народу, успішної соціалізації особистості, залучення учнів до вирішення суспільно-значущих проблем, до процесу самореалізації, самоорганізації і самоуправління. Дієве, активне, ціннісне ставлення до обрядів і традицій буду формуватись через дослідницьку, музейну та фольклорно-творчу мистецьку діяльність у межах освітнього округу.

Обґрунтування значущості проекту: інтерес до історичних, художніх, мистецьких цінностей постійно зростає, бо культурні артефакти володіють не тільки пізнавальною властивістю, але й емоційно діють та впливають на думки і відчуття людей, а тому беруть участь у вихованні людини.

Особливе місце у культурно-виховній роботі займає стимулювання інтересу до своєї малої батьківщини, до повсякденного оточення, до історії того місяця, де ти живеш.

Свої національні цінності народ створював та оберігав у різні часи, які були і важкими, і цікавими, і плідними. Дійсно, без минулого немає і майбутнього.

Але «минуле має значення лише у контексті сьогоденного буття, сьогоденних завдань і тенденцій розвитку, сьогоденної системи цінностей». Тобто, саме сьогоденні проблеми виступають основним критерієм ціннісного відбору.

Відродження культурної історичної пам'яті повинно відбуватися не тільки як опанування теоретичними, когнітивними історичними знаннями та поняттями, але потрібно враховувати аксіологічний (ціннісний) соціокультурний аспект. Рефлексія попереднього культурно-історичного досвіду та його реконструкцію повинна проходити на основі нової сучасної системи цінностей, орієнтації та проблем сьогодення.

Пізнавальна значущість проекту полягає у формуванні компетентнісного підходу до системи народних поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв та ін., покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації, соціальний досвід, опанування культурною спадщиною та

мистецьким надбанням попередніх поколінь.

Теоретична значущість проєкту полягає у формуванні навиків дослідницької, проєктної, торчої діяльності.

Типологія проєкту:

- За кінцевим результатом: практично-орієнтований.
- За змістом: міжпредметний.
- За кількістю учасників: колективний.
- За тривалістю: довготривалий.
- За ступенем самостійності: фасилітаторний.
- За характером контактів: зовнішній.
- Термін реалізації проєкту: навчальний рік.
- Характер координації проєкту: регуляторний.

Очікувані результати. Активізація цілеспрямованого процесу розвитку у дітей та підлітків, зацікавленого ставлення до вітчизняної історії, культури, продовження національних традицій та підтримка народних звичаїв, втілення у повсякденне життя народно-обрядової складової, формування у підростаючого покоління духовності, моральності, громадянської самосвідомості та відповідальності.

Реалізація проєкту. Для реалізації проєкту планується збагачення фонду, архіву шкільного музею, пошук і збір нових матеріалів, діяльність активу музею школи, розгортання планомірної роботи щодо навчання і виховання учнів на основі роботи з формування експозицій і збору матеріалів основного фонду, залучення можливостей шкільного музею в освітню роботу.

Етапи проєктної діяльності:

- Діагностично-планувальний етап. Інтегроване календарно-тематичне планування спільних фольклорних заходів та свят в закладі освіти. Тематичне моделювання проблем виховної роботи та визначення завдань для її реалізації в кожній школі окремо та систематизація спільного.

- Творчо-дослідницький. Дослідження традицій, обрядовитих дій, народних святкувань, збір фольклорних та етнографічних матеріалів, створення

та опрацювання сценаріїв календарних фольклорно-обрядових свят. Розподіл обов'язків міжшкільної співпраці щодо створення фольклорних свят та формування прєктних груп, які відповідають за фольклорних захід та дослідницьку роботу.

Обробка експозиційних матеріалів шкільного етнографічного музею для проведення міжшкільних заходів та свят, розробка лекційних матеріалів, підготовка лекторів музейної експозиції. Підготовка атрибутів, костюмів, елементів одягу прикрас та ін. до фольклорних свят у творчій майстерні.

- Створення та опрацювання матеріалів виховних модулів:

I модуль. Патріотизм українців, традиції козацького побуту та свят.

II модуль. Рідна мова – основа писемності.

III модуль. Духовно-християнські основи українства.

IV модуль. Свята і обряди нашого міста – малої Батьківщини.

V модуль. Підсумково-стратегічний.

VI Творчо-практичний.

I модуль. Патріотизм українців, традиції козацького побуту та свят.

- Музейно-виставкова діяльність.

- Конкурс «Де козак, там і слава».

- Конкурс «Козацькі забави».

- Вшанування героїв, які загинули на Сході України захищаючи незалежність.

II модуль. Рідна мова – основа писемності.

- Свято української писемності.

- Конкурс ім. П.Яцика.

- Свято рушника.

- Свято українського віночка.

- Свято Весни.

- Свято Матері.

- Свято Рідної мови.

- Шевченківські дні.

- Конкурси знавців життя і творчості Т.Г.Шевченка.
- Вистава «Маруся Чурай».

III модуль. Духовно-християнські основи українства.

- Свято покрови.
- Різдво Христове.
- Свято Благовіщення.
- Вербна неділя.
- Великдень.
- 40 мучеників.

IV модуль. Свята і обряди нашого міста – малої Батьківщини

- Покрова на Хортиці
- Проект «Звідки ця назва»

V модуль. Підсумково-стратегічний.

Систематизація та узагальнення розроблених за рік матеріалів, опрацювання експозиційних матеріалів шкільного музею, стратегічне планування діяльності та змісту виховної роботи на рік. Друкування творчо-дослідницьких матеріалів.

Висновки.

Сучасна школа спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості, шляхом навчання та виховання. Виховання – це дуже відповідальна справа. Перед соціальним педагогом постає чимало складних і водночас важливих завдань.

Як виростити гармонійну особистість, на які моральні цінності зорієнтувати дитину? Як допомогти їй зберегти на все життя доброту, людяність, вірність свої родинним витокам? Проблема виховання громадянина постала перед людством тоді, коли виникла перша держава. І актуальною вона буде доти, поки існуватиме держава. Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, що вироблялися протягом багатьох століть і освячені віками.

Звичаї народу – це ті прикмети, за якими розпізнається народ не тільки в

сучасному, а і в історичному минулому. Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя. Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших всенаціональних справах.

Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в одну націю. Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього життя і розвитку кожного народу.

Існує легенда, яка описує жорстокий шлях народження манкурта, істоти, яка забуває своє минуле і втрачає особистість і тому стає вірцевим рабом. Полоненому вдягали на поголену голову щось схоже на шапку, що була свіжою шкірою верблюда. Раба залишали в пустелі на кілька днів зі зв'язаними руками та ногами і колодкою на шиї, аби він не міг доторкнутися головою землі. Шкіра верблюда під сонцем стягувалась, стискаючи голову, власне волосся вrostало в шкіру. Це разом зі спрагою завдавало пекельних мук полоненому. Він або помирав, або залишався жити, забуваючи своє минуле та стаючи вірцевим рабом. Манкурти цінувалися більше за звичайних рабів. То ж, тільки покоління, сформоване на духовних надбаннях предків, може утверджувати нову духовність, творити нові культурні цінності, гідні нашої сучасності, продовжувати розвивати культурно-історичні традиції, забезпечуючи вічність, безсмертя народу.

Цей проєкт може стати в нагоді тим, кому не байдужа доля свого народу, справа виховання підростаючого покоління, збереження наших правічних цінностей. Учасників проєкту чекає велика пошукова робота, зустрічі з цікавими людьми – хранителями народних традицій і звичаїв, творчі конкурси, створення презентацій, екскурсії і родинні свята.

Ми живемо на землі, яка багата своєю історією. Кожен з нас може стати носієм знань про свій рідний край, про історичне і духовне коріння і зв'язки нашого народу, кожен може стати охоронцем культурної спадщини. Виховання інтересу до історії, розуміння цінності пам'ток історії і культури, гордість за славних земляків – одне із головних завдань виховної роботи із формування

світоглядної орієнтації та ціннісного ставлення до національних традицій.

Найбільшого успіху у вихованні громадянина, творчої особистості, яка буде в змозі самореалізуватися у соціумі можна досягти за умови, коли організація всієї системи виховання буде формуватися на національному ґрунті, відповідно до історичних, географічних, економічних, етнографічних, психологічних особливостей конкретної спільноти. Любов до рідного краю, до рідної культури, до рідного села чи міста, до батьків, до рідної мови починається з малого – любові до своєї сім'ї, своєї домівки, своєї школи; поступово розширюючись, ця любов переходить у велике патріотичне почуття до своєї країни, суспільства. Становлення, розвиток особистості забезпечують практично всі форми впливу на дитину – від морального потенціалу власне виховного змісту до способів передачі знань від покоління до покоління.

Формуючи сучасну особистість в дитині, необхідно прагнути до того, щоб у учнів був закладений моральний стрижень, заснований на загальнолюдських і національних цінностях. Практика свідчить, що одним із головних шляхів підвищення ефективності родинного виховання на засадах народної педагогіки є використання нетрадиційних форм і засобів роботи з батьками, які ґрунтуються на народно-педагогічних традиціях родинного виховання.

Серед них – функціонування консультпунктів з проблем родинного виховання, конференції батьків з обміну досвідом щодо організації раціонального дозвілля дітей, семінарів-практикумів з відродження національних традицій в родині, родинних свят у школі. Вони поєднуються з традиційними, такими як: університети педагогічних знань для батьків, позакласний батьківський всеобуч, батьківські збори, вечори запитань і відповідей, збори-практикуми, бесіди, дискусійні клуби «Діалог», клуби батьківського спілкування тощо.

Засідання дискусійних клубів передбачають різноманітну тематику та форми роботи. Серед них:

- Лекція-консультація «Народна педагогіка та її основні принципи,

форми і методи виховання»;

- Дискусія «Роль батьків у вихованні дітей»;
- Вечір запитань і відповідей «Методика родинного виховання: принципи та підходи»;
- Родинне свято «Роде наш красний, роде наш прекрасний»;
- Диспут «Ваші діти: які вони?»;
- Круглий стіл «Давайте розберемося спільно, що заважає нашим дітям бути вихованими?»;
- Дискусії : «Що означає вірно виховувати виховувати?», «У чому секрети виховання?»;
- Родинний вогник «Традиції нашої сім'ї»;
- Сімейний портрет «Місце дозвілля нашої сім'ї»;
- Бесіда «Відповідальність батьків за виховання і розвиток дітей»;
- Лекція «Українська козацька система виховання і розвитку – глибоко самобутнє явище»;
- Вечір запитань і відповідей «Сутність і особливості козацької педагогіки»;
- Круглий стіл «Сім'я і суспільство»;
- Розмова-діалог «Виховний ідеал української сім'ї»;
- Особистісно-рольова гра «Година козацького дозвілля»;
- Дискусія «Ідеал вільної в своїх прагненнях до свободи людини: як це розуміти?»;
- Родинне свято «Із бабусиної скрині»;
- Конференція «Співробітництво батьків, вчителів, дітей: досвід і проблеми» (див. додаток 3).

Під час проведення клубних днів, батьки знайомляться з народною педагогікою і її компонентами, з козацькою педагогікою, концепціями родинного виховання, широко вивчають провідні напрями родинного виховання, обговорюють проблеми удосконалення виховного процесу в родині, дискутують, обмінюються досвідом виховання. Всі проблеми, які

обговорюються на клубних засіданнях, оцінюються з погляду української етнопедагогіки та її основних напрямків.

При цьому соціальний педагог виявляє творчу ініціативу, самостійність, неабияку педагогічну майстерність.

Немає сумніву в тому, що результативність народознавчої діяльності в класі залежить від спільної роботи вчителя і родини. Сформувати в молодого покоління знання і відчуття роду не можливо без залучення батьківської громадськості, підвищення її педагогічної культури. Як вказувалось вище, саме через відчуття роду і завдяки йому кожна людина приходить до світлого образу Батьківщини, до щирих, глибоких і чесних роздумів про найістотніший, найголовніший сенс людського буття.

Отже, в своїй практичній діяльності вчителі Січового колегіуму, як свідчить досвід, використовують національні особливості виховання дітей у сім'ї і тримають тісний зв'язок із батьками.

Вони вивчають вплив атмосфери родинного виховання на формування дитини, її ставлення до праці, трудового укладу: загальну культуру, рівень педагогічної культури батьків, систему взаємин батьків і дітей та їх вплив на виховання дитини.

В своїй роботі соціальні педагоги спираються на основні народно-педагогічні традиції родинного виховання дитини: вшанування новонародженої дитини і її батьків, батьків і дідусів, названих батьків та кумів; народні колискові пісні, забавляли; народні дитячі ігри та пісеньки в перші роки життя дитини, відзначення Дня матері, днів народження дітей і батьків, дня повноліття, першого заробітку, проведів до армії, вшанування пам'яті загиблих чи померлих родичів тощо.

Цікаво і змістовно проводяться батьківські збори. Тематика їх різноманітна, форми проведення також. Збори на тему «Умови успішного виховання в сім'ї» передбачали розгляд таких питань:

- Родина – міцний і дружній колектив.
- Здоровий родинний мікроклімат.

- Довіра у виховання.
- Ставлення до найстарших членів родини.
- Єдність вимог дорослих у ставленні до дітей.

Виховання дітей в сім'ї має, безперечно, суб'єктивний характер і залежить від рівня моральності і культури батьків, їх життєвих планів, ідеалів, вчинків, родинних традицій тощо. Загальновідомо, що сім'я може сприяти формуванню всебічно розвиненої особистості або гальмувати його.

Загальну для всіх формулу успішного виховання дітей у сім'ї дати не можна. Тому варто повести розмову про основні умови виховання учнів, які можуть бути використані у кожній конкретній сім'ї з урахуванням її особливостей.

У народі кажуть, що гарна та сім'я, в якій виростають гарні діти. І це справедливо. Адже врешті-решт долю дітей визначають не прекрасні поривання, мрії, слова, а загальний мікроклімат родинного виховання, його тональність загальна спрямованість.

Часто можна почути: «Погляньте, ніяких спеціальних цілей сім'я не ставила, а діти вирости прекрасні». Гадаємо, що нічого випадкового в цьому немає. Мабуть, батьки живуть не заради дітей або себе, а живуть усі разом цілеспрямованим і радісним життям маленького колективу, де всі люблять один одного, зігрівають теплом і турботою. Це і є по справжньому родинний і педагогічний мікроклімат.

Досвід показує, що діти, які ростуть у таких сім'ях не помічають свого щастя – як повітря, яким дихають. Вони природно і гарно розвиваються, живуть своїм багатобарвним життям, бажаннями і мріями, їх розмови щирі, а сміх веселий і дзвінкий.

Аналіз родинного виховання показує, що добрі родинні взаємини не виключають розбіжності думок, суперечок. Але в дружній родині вони розв'язуються без роздратувань, приниження людської гідності, за будь яких обставин тут не буде крику, взаємних образ, люди поважатимуть думку одне одного, цінуватимуть авторитет батька і матері, бабусі і дідуся.

Досвід стверджує, що школа переважно переконує, спонукає, навчає, а сім'я – це невичерпне джерело народної педагогіки, практична школа духовності дитини. І якщо в сім'ї здоровий мікроклімат, діти виховуються особистим прикладом батьків в душі патріотизму і високої духовності.

Однією з умов успішного родинного виховання є довіра до дитини, її самостійності. Якщо малюк бачить, що дорослі вірять в його сили, чесність, доброту, порядність, вірять в те, що він може перебороти труднощі в навчанні, виправити поведінку, то ця довіра окрилює його, вселяє впевненість у своїх силах, породжує бажання стати кращим.

Таким чином, сучасні процеси національного відродження в Україні вимагають поглибленого вивчення і широкого втілення у практику всіх ланок системи освіти здобутків народної культури в найрізноманітніших аспектах. У процесі творчих пошуків змісту, форм і методів національного виховання зростає інтерес до вивчення й використання тисячолітніх надбань української народної педагогіки в діяльності закладів загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти.

Педагогічна філософія завжди є підґрунтям мета культури певного колективу людей, об'єднаних у єдине ціле – своєрідну систему. Метакультура Січового колегіуму – це система ціннісних орієнтацій та вищих ідеалів учнівського і педагогічного колективів, яка визначає напрямок розвитку культури освітнього закладу в аспекті предметної діяльності та комунікативної реальності. Її основу складають базові цінності – свобода, відповідальність і культура, як мета і спосіб існування особистості та суспільства.

А особистісні цінності стають важливими детермінантами діяльності колегіанта, спрямованості та способів і форм, в яких вона здійснюється. Проте такою, що породжує цінності, може бути лише глибоко осмислена діяльність учні з розвиненою суб'єктністю, коли він у процесі навчання уже здатен порівнювати, рефлексувати, вибудовувати свій ідеал.

До дієвих засобів збагачення і функціонування мета культури закладу також слід віднести історію створення школи, головні цінності, символи, культ

знань, традиції, ритуали, церемонії, методичні іновації, публікації учнів та вчителів, волонтерство.

Філософія духовного братства Січового колегіуму передбачає осмислення моральних заповідей у Лицарській регулі та Козацькій обітниці – кодексах козацької честі, чинними в часи Козацької Республіки в січових, сотенних, полкових школах, Острозькій та Києво-Могилянській академіях і в українських сім'ях, та вироблення власних. У Січовому братстві колегіуму визнано сповідання чеснот: свободи і великої відповідальності; шляхетності; переваги «вищої краси духовної аскези» над земним; чинної (дієвої) любові до рідної землі; виховання у власному характері лицарських рис та усвідомленого прагнення стати берегинею свого роду; визнання рідної мови як найвищої цінності, «золотої ниті, що об'єднує покоління»; культу сім'ї.

Суттєвим елементом, який забезпечує створення інтелектуально та духовно збагаченого середовища школи, є емоційний інформаційно-історичний фон, активна, не відчужена (самоорганізована) колективність, з якої починається соціалізація особистості, почуття духовної єдності з іншими: духовне братство.

Місія Запорізького Січового колегіуму як україномовного закладу освіти, в основі якого лежать духовно-історичні цінності запорозького козацтва, уособлює зміст його існування, велику роль у житті українського суспільства як соціального інституту, у якому розвивається українська людина, котра свідомо обирає служіння своєму народові, здатна навчатися в умовах свободи і відповідальності.

Плекання національного інстинкту, переживання своєї національної сутності, долання національного нігілізму залежить від двох вельми коштовних чинників: часу і обставин, які можуть продуктивно використовуватися саме під час проживання дитиною дуже важливої частки свого життя у середній школі. Знання історії виникнення, становлення рідної школи, в якій розвиваються козацько-лицарські традиції – вершинний здобуток процесу соціалізації здобувачів освіти. Організація на базі закладу системи освіти ключовими

факторами якої є організація роботи з накопичення фактажу і фіксації ключових кроків організації колегіантського братства – важлива складова загальної культури колегіанта.

2.4. Аналіз результатів експериментально-дослідницької роботи соціального педагога щодо соціалізації особистості засобами українських традицій

Особистість дитини формується під впливом сукупності суспільних відносин, особливо системи тих конкретних відносин, у яких безпосередньо проходить її життя та діяльність, тобто в сім'ї. Сім'я – це первинний осередок багатогранних людських відносин – господарських, моральних, духовно-психологічних, естетичних, виховних. Саме в ній уперше формуються уподобання дитини, зароджуються перші симпатії, потреби, інтереси, тут визначається її характер. Багато сприймається наслідуванням, а потім перетворюється у звичку, тим більш міцну.

Соціалізація дитини залежить від стосунків усередині сім'ї, її складу та авторитету батьків. Саме тут дитина засвоює норми людських відносин, вбираючи в себе все позитивне і негативне. Здійснюючи соціальну функцію, сім'я формує особистість дитини.

У процесі сімейної соціалізації у дитини формується відчуття причетності до внутрішнього світу інших людей, передусім до внутрішнього світу своїх батьків. Поєднання таких її якостей, як співчуття, самопожертва, справедливість і є основою всіх моральних правил, які закладаються у дитини в процесі сімейного виховання. З віком у психіці дитини відбувається складне протистояння егоїстичних і альтруїстичних тенденцій. Тому, саме симпатія, на нашу думку, і є однією з первинних емоцій, на основі якої формуються інші соціальні почуття.

Сім'я – природний осередок найглибших людських почуттів: тут

народжується і поглиблюється любов до батьків та пращурів, народу, пошана до рідної мови, історії. Дитина найшвидше й найглибше засвоює норми моралі серцем, у неї розвиваються почуття доброти, чуйності, совісті, правдивості, любові до всього живого.

Для дослідження впливу сім'ї на процес соціалізації дітей було проведено емпіричне дослідження (анкетування), яке складалося з двох етапів.

На заключному етапі проведено повторне анкетне опитування, яке відбулося з 15 по 30 вересня 2020 року серед учнів 6-7 класів Запорізької школи-інтернату «Січковий колегіум».

Отже, пам'ятаючи, що потреба сьогодення – відновлення розірваних зв'язків з минулим, відновлення духовності й осмислення формули «минуле-сучасне-майбутнє», соціальному педагогу необхідно поширювати інтерес дитини до народних традицій, формувати патріотичні почуття, залучаючи їх до джерел народної творчості, що сприятиме всебічному розвитку національного типу особистості.

Таким чином, немає сумніву що народна педагогіка посідає особливе місце у вихованні підростаючого покоління. Але вся робота з цього напрямку повинна проводитися у тісній співпраці з батьками. Адже саме завдяки збереженню і продовженню сімейних традицій, корені яких сходять до часів формування української нації, можливе формування національної свідомості у здобувачів освіти, власної само ідентифікації себе як громадян української держави.

Сімейні традиції формують знання про власні корені, історію свого роду, родинно-громадські стосунки. Педагоги, спільно з батьками таким чином визначають методи і засоби виховання, формують модель сімейних стосунків. Таким чином вирішується важливе питання подолання «культурного розриву» між поколіннями.

У наведеній нижче таблиці 2.1. зроблено порівняльний аналіз результатів I та II етапів дослідження, яке проводилося шляхом опитування учнів 5-6 класів Запорізького Січового колегіуму.

Таблиця 2.1.

№ з.п.	Питання	Відповіді на I етапі	Відповіді на II етапі	Примітки
	Багато сімей надають перевагу спільним святкам, поїздкам, відпочинку. А чи є у Вашій сім'ї такі традиції?	Так – 71,5 %	Так – 82,1 %	
	Чи берете ви участь в організації сімейного дозвілля?	Так – 93,4 %	Так – 93,4 %	
	Чи проявляєте ви ініціативу в підготовці та проведенні сімейного дозвілля?	Так: 22,4 %	Так: 34,4 %	
	Які свята ви відзначаєте в сімейному колі? - Новий рік - день народження - Великдень - Різдво - День незалежності, день Конституції України	Так: 91,0 % 88,2 % 69,2 % 68,2 % 14,2 %	Так: 92,0 % 91,3 % 75,6 % 68,9 % 28,6 %	
	Чи берете ви участь у підготовці до сімейних свят? - прибиранням помешкання - розважанням гостей - купівлею продуктів - приготуванням святкового столу	88,7 % 16,9 %	88,7 % 24,5 %	
	Чи вважаєте ви себе рівноправним членом своєї сім'ї?	40,7 %	80,6 %	
	Чи брала участь ваша родина у			

народних обрядах, святкуваннях? Якщо так, то яких? - Різдво - День Святого Миколая - Освячення Пасхи - Колодій - Івана Купала	77,0 % 74,2 % 73,2 % 43,1 % 27,0 %	78,3 % 79,1 % 75,2 % 43,1 % 27,0 %	
Чи співаєте ви родиною народні пісні, читаєте книги про історичне минуле українського народу?	17,9 %	23,8 %	
Чи підтримується у вашій сім'ї інтерес до історичного минулого своєї Батьківщини?	52,1 %	68,2 %	
Чи відбуваються спільні сімейні прогулянки пам'ятними місцями вашого міста?	54,0 %	56,2 %	
Чи розповідають вам батьки про традиції своєї родини і предків?	63,7 %	72,3 %	

То ж, виходячи з вищезазначеного, слід відзначити, що проведена нами робота щодо соціалізації дітей змінила їх ставлення до культурних сімейних традицій, серед яких важливе місце посідає організація і проведення сімейних свят.

Проведений аналіз впливу сімейного середовища на формування особистості дав змогу зробити висновок про те, що:

1. Сім'я як основний інститут соціалізації в змозі виконувати свою соціалізуючу функцію частково;
2. Батьки, як первинні агенти соціалізації, надають респондентам приклад соціальної активності з метою його наслідування.
3. Значна більшість респондентів (80,6 %) відчують себе повноцінними

членами сім'ї як соціального інституту; майже 2 / 3 опитаних (71,5 %) осіб зазначають про наявність в їх см'ях традицій, дотримання яких приводить до формування соціальної активності осіб.

4. 83,1 % респондентів беруть участь в організації сімейного відпочинку, але в ролі виконавців. Ініціаторами ж виступають лише 34,4 % дітей.

5. Сімейний відпочинок респонденти переважно проводять у сімейному колі з родичами, друзями, знайомими, тобто первинними агентами соціалізації.

6. Більшість респондентів (83,2 %) мають можливість реалізовувати власні потреби в діяльності у вільний час, що є свідченням того, що сім'я, як соціальний інститут, не повністю виконує свою соціалізуючу роль.

Отже, сім'я є природним виховним середовищем особистості, де відбувається процес первинної соціалізації.

Соціальне виховання дітей є одним з важливих факторів стабілізації суспільства. Соціальне виховання повинно досягати дві мети: успішна соціалізація підростаючого покоління у сучасних умовах і саморозвиток людини як суб'єкта діяльності і особистості.

Процеси, що відбуваються в освіті, зокрема в загальній середній освіті, віддзеркалюють ті зміни, що визначають соціально-економічне становище держави. Держава є замовником освіти. Беззаперечним є і те явище, що наше суспільство продовжує перебувати у стані самовизначення.

Відсутність звичного соціального замовлення, сучасне уявлення про людину як про творчу особистість, яка самостійно обирає свої дії і ухвалює рішення, досягає суттєвого рівня розумового розвитку, професійної майстерності, здатна до нестандартних дій, усвідомлює власну відповідальність перед собою, колективом і суспільством, розширює можливості закладу освіти у виборі концепції його розвитку.

Яким же повинен бути за формою заклад освіти, здатний до продуктивної реалізації цих завдань? Досвід останніх років показує, що вирішення цих завдань можуть узяти на себе такі заклади, як спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, навчально-виховні комплекси тощо. Саме ці заклади створюються для

відродження й зміцнення інтелектуального потенціалу держави, успішної соціалізації її молодих громадян.

Зупинімося на досвіді Запорізького Січового колегіуму.

Характеризуючи стосунки між дорослими й підлітками з погляду української культури та етнопсихології, слід зазначити, що традиції українського народу ґрунтуються на передаванні старшого покоління молодшому свого соціально-психологічного досвіду. Водночас сучасні підлітки вибірково залишаються до цінностей, які їм передають. Більш того, вони вносять елементи новизни в соціальне життя й тим самим збагачують соціум.

Традиція – це досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління. Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони виступають водночас і як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків, і як незамінний виховний засіб.

Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію своїх дітей. Стійкість, стабільність традицій не означає їх закостенілості.

Стосовно системи традицій, то традиційні взаємостосунки між людьми є найважливішими етнопсихологічними та соціально-психологічними механізмами регуляції спілкування та діяльності в суспільстві. Вони детермінують вироблення системи моральних стосунків, впливів і загалом виховання підростаючої зміни. Водночас тут також виникають проблеми.

Передусім у зв'язку з тим, що дитина, вихована в душі глибокої пошани до традицій, певних моральних норм, які деколи пов'язані з досить специфічними культурними умовами, має відносно унікальний і, звісно, соціально обмежений набір стереотипів і уявлень. Отже, потрапляючи в інноваційну систему соціалізації, в інші умови становлення і виховання, що вимагають високої компетенції до інновацій, високої адаптованості, готовності сприймати й засвоювати велику кількість стереотипів і уявлень, які можуть бути суперечливими порівняно з тими, що засвоєні раніше, підліток не в змозі

все це самотійно осмислити.

Споконвіку наші пращури дбали про виховання дітей в працьовитості, набожного, шанобливого ставлення до Землі-годувальниці, до хліба, поваги до членів своєї родини, виховували чемність і правдивість, витривалість і відвагу. Українцям завжди були притаманні порядність, моральна чистота, людська гідність, ощадність і дбайливість, здоровий глузд та здоровий дух тощо.

Родинне виховання українців здійснювалось з урахуванням народнихнавчально-виховних традицій. Жива народна мова, традиційно-звичаєва обрядовість у сукупності із загальнолюдськими нормами, які були складовими релігійного вчення, виховували в дітей любов до ближнього, повагу до національних цінностей.

В колегіумі чітко визначено україномовний статус, що передбачає визначення закладу освіти за типом родинної школи. Смілива заявка на елітарність – все це в кризові моменти життя українського суспільства – вимагало пошуків нової гуманістичної парадигми освіти, котра мала б заперечувати традиційну авторитарну.

Оскільки педагогічна система колегіуму є відкритою, то названі фактори, впливаючи на її розвиток ззовні, визначають цілепокладання, зміст, принципи функціонування педагогічної системи колегіуму, характер взаємодії між її компонентами, засоби досягнення цілей зумовлені як зовнішніми, соціальними, так, і, на нашу думку, внутрішніми процесами, які розвиваючись у надрах системи, призводять до якісних змін.

У такій ситуації в межах інноваційних педагогічних систем змінюються традиційні ролі: учень з позиції об'єкта навчання стає не лише суб'єктом педагогічного процесу, а ще й замовником якісної освіти; зростають також роль і значення педагога, адже сукупність його переконань, чітко визначена світоглядна позиція є своєрідним представництвом світу дорослої людини для школяра й водночас регулятором процесу формування системи цінностей учнів, їхньої культури, мислення, почуттів, активної участі в перетворенні соціуму, найповнішої реалізації «Я-концепції», тобто соціалізації, а отже, основне

призначення педагога – виховувати і вчити – вимагає продуктивної взаємодії та діалогічного спілкування між усіма учасниками освітнього процесу в педагогічній системі.

Таким чином, спираючись на кращі традиції загальноосвітньої школи в цілому, педагогічна система колегіуму реалізує ідею гуманізації, безперервності виховання, освіти, навчання, культурного розвитку, даючи особистості нові виміри життя, що ґрунтуються на глибокій повазі до неї, набутих знаннях минулого й сучасного України, сітової культури, заохочують до набуття сучасного життєвого досвіду, до визначення власних ціннісних орієнтацій, тобто забезпечує успішну соціалізацію.

Педагогічна філософія колегіуму передбачає реалізацію концепту культуровідповідності освіти, що має сприяти національній ідентифікації молодого покоління, побудові освітнього процесу як особистісного, забезпечити систему найрізноманітніших культурних функцій, а не лише трансляцію культурного досвіду.

Важливим інтегруючим фактором шкільного колективу є українська мова. Особлива увага з боку адміністрації до її вивчення, функціонування, низка пошуково-дослідних робіт мовознавчого характеру, постійна прискіплива увага до мовних заходів сприяють усвідомленню кожним колегіантом її великого значення як культурної цінності.

В основі виховної роботи – ідеали українського лицарства, козацької шляхти, за якими головний критерій моральності – шляхетне життя, обернене в дисципліну, коли домінують вимоги, обв'язки, а не права. У той же час духовне братство колегіантів сповідує культ козацької високої любові до особистої свободи, практикуючий демократичні вибори свого керівництва, заснованого на моральному, а не дисциплінарному праві.

В умовах відродження українського суспільства важливу роль відіграє релігія. Рефлексія релігії, як складової мета культури шкільного колективу передбачає врахування моральної складової навчальних предметів та залучення Біблійної легенди у виховний процес. Свята Миколая, Наума, Різдва

Христового, Великодня, освячення вступу п'ятикласників до козацького братства на свято Покрови – це введення особистості у світ вищих естетичних цінностей людства.

Релігійність в українській виховній традиції – живий чинник формування свідомості та світогляду. Релігія в нас глибоко проникає у звичаї та обряди, поєднує чисто духовні елементи з національними, громадськими, сімейними та особистими. У традиції українського народу, що слугувала духовною основою виховання, завжди було прийнято дотримуватись релігійних засад і в побуті.

В позаурочній виховній діяльності є широкі можливості вибору змісту, форм, організації щодо вивчення народних звичаїв, традицій, обрядів і саме їх необхідно використовувати у вихованні підростаючого покоління. Звичаї, традиції та обрядистосуються трудового, морального та естетичного життя і несуть у собі почуття гармонії особистості. На нашу думку, прилучаючись до них, молодь формує також почуття причетності до свого народу, утверджує історичну пам'ять. Кожне, освячене традицією дійство, - це свято життя у єдності праці, духу, життя і краси.

В основі концепції успішності учнів і педагогів Запорізького Січового колегіуму визнання усіх дітей талановитими, створення духовного та інтелектуально збагаченого середовища, реалізація філософії особистісно зорієнтованої освіти, розбудова суб'єкт-суб'єктних стосунків між учителем і учнем, представником адміністрації і вчителем, усвідомлення педагогами освітнього процесу як мистецтва, що дарує радість.

Досвід стверджує, що школа переважно переконує, спонукає, навчає, а сім'я – це невичерпне джерело народної педагогіки, практична школа духовності дитини. І якщо в сім'ї здоровий мікроклімат, діти виховуються особистим прикладом батьків в дусі патріотизму і високої духовності.

Однією з умов успішного родинного виховання є довіра до дитини, її самостійності. Якщо малюк бачит, що дорослі вірять в його сили, чесність, доброту, порядність, вірять в те, що він може перебороти труднощі у навчанні, виправити поведінку, то ця довіра окрилює його, вселяє впевненість в своїх

силах, породжує бажання стати кращим.

Таким чином, сучасні процеси національного відродження в Україні вимагають поглибленого вивчення і широкого втілення у практику всіх ланок системи освіти здобутків народної культури в найрізноманітніших аспектах. У процесі творчих пошуків змісту, форм і методів національного виховання зростає інтерес до вивчення й використання тисячолітніх надбань української народної педагогіки в діяльності закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Важливою передумовою розвитку особистості є здатність її осмислювати і прагнути знати кращі сторони виховної традиції своєї нації. Національна культура виступає першоосною формування всебічно розвиненої особистості, її самореалізації. Лише через неї можливе досягнення загальнолюдської культури. Незнання учнями особливостей національної культури може призвести до денаціоналізації, занепаду духовності, що насамперед проявляється у ставленні до рідної мови, історії свого народу, його традицій та звичаїв.

В умовах відродження духовності народу, його культурних традицій, заклад загальної середньої освіти має стати потужним засобом творення виховної традиції, яка передбачає поєднання споконвічних поглядів на предмет виховання, що склалися протягом існування людського суспільства, і сучасних поглядів, які диктує соціально-економічний устрій життя, нові суспільні норми і вимоги.

Пріоритетним у освітній взаємодії учнів та соціального педагога є відродження традицій, забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, вивчення родоводу, залучення дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної сідомості і самосвідомості.

Нині формується система національної культури, яка передбачає наступність виховних традицій в сім'ї, закладах дошкільної освіти, середній ланці освіти, закладах дошкільної освіти на належному рівні. Лише за таких умов виховання підростаючого покоління буде повноцінним, всебічним і системним.

Спираючись на народні методи виховання, соціальні педагоги-теоретики і практики створили сучасні концепції виховання всебічно розвиненої особистості, які постійно удосконалюються і оновлюються відповідно до умов життя. Однак, ядро народної мудрості присутнє в будь-якій виховній теорії. У

сучасних умовах трудові традиції розвиваються, вдосконалюються і збагачуються.

Це і є прояв народної педагогіки в дії, в житті. Народ завжди прагнув прищепити молодому поколінню любов до Батьківщини, правдивість, чесність, скромність, колективізм, почуття дружби, товариства.

Особливе значення для досліджень педагогічних аспектів соціалізації має, розгляд її як процесу соціального учнівства і послідовного засвоєння ролей, місця в цьому процесі розуміння зразків і моделей, системи цінностей. Розуміння соціалізації різними дослідниками більшою чи меншою мірою присутня деяка однобічність цього процесу, спрямованість його від середовища до індивіда за деякої пасивності.

Водночас, для соціалізації індивіда залишається певна свобода від стандартизації, типізації, що особливо слід ураховувати при оцінюванні з сучасних позицій вітчизняних досліджень. Вона виражається в тому, що при формуванні особистостей у процесі їх інтеракції одна з однією з'являється велика кількість варіантів впливу на цей процес сукупності основних сил у вигляді фізичних особливостей дітей.

Навчаючи і виховуючи учнів, соціальні педагоги привчають їх до різних сфер загальної культури і на базі засвоєних знань, умінь і навиків, способів поведінки формують особисту спрямованість, світогляд, виявляють і розвивають творчу індивідуальність кожного учні. На практиці ці процеси проходять зовсім не злито і навіть неодноразово, бо вони різні по своїй суті і без спеціальної педагогічної постанови можуть бути ізольованими.

Дослідження проблем народної педагогіки дозволяють стверджувати що концепція народної педагогіки сформована. Встановлено предмет народної педагогіки, визначено її джерела, принципи, методи, характерні особливості. Концепція народної педагогіки розглядає педагогічні погляди народу як вираз практичної народної філософії, як згусток століттями накопиченого колективного досвіду народу з виховання та навчання молодого покоління, геніально втілених у різноманітних пам'ятках усної народної творчості. У цих

умовах вражає вміння народу з крупинок відібрати все найкраще, розумне, що відповідає народному ідеалу у виховання справжньої людини.

За результатами дослідження була підтверджена гіпотеза про те, що якщо в соціалізації дітей використовувати методи і засоби народної педагогіки, то рівень морального виховання дітей підвищиться.

З цих позицій народну педагогіку можна розглядати як синтез всенародного педагогічного експерименту. Сучасна теорія педагогіки, збагачена народним досвідом виховання, дає можливість значно підвищити педагогічну культуру народу, переконатися в тому, що народні маси грають активну роль у розвитку педагогічної думки як складової частини загальнолюдської культури. Розглянуті нами пам'ятки народної педагогіки дозволяють зробити чисто педагогічні висновки.

Життєві правила та прийоми виховання – це перші закони, з якими людина зустрічається у своєму житті. І вони народжуються в сім'ї. багато приказок та прислів'їв, народних казок по суті стали неписаними законами виховання, свого роду моральним кодексом сім'ї. у народних приказках, прислів'ях, казках викристалізувалися віковий досвід виховання молодого покоління.

Доступні і близькі людям за змістом, короткі і закінчені за формою, зручні в обігу, народні казки і афоризми несуть собі безцінну народну мудрість. Приказки, прислів'я та казки роблять виховний вплив не самі по собі, а за умови, якщо батьки особистим прикладом дотримуються, підтримують принципи, виражені в них. Кожне прислів'я і приказка, кожен улюблений вислів, казка, якщо вони розумні і звучать до місця, відповідають духові та традиціям сім'ї, висловлюють її істинні прагнення, якщо вони зрозумілі і близькі до серця дітей, стають прекрасним повчальним моральним уроком в сім'ї.

Важливо, щоб вчителі і батьки частіше прагнули у спілкуванні з дітьми використовувати ці образні вирази, пояснюючи їх зміст і значення з точки зору сучасних завдань. Усна народна творчість містить різні явища мови, логічні

одниці, художні мініатюри, поетичні образні узагальнення соціально-історичного досвіду. Вони висловлюють моральні, етичні й естетичні погляди народу.

У силу цього вони представляють реальну основу для вивчення народної психології. Педагогічні погляди народу мають стати предметом подальшого вивчення в школах та в інших освітніх закладах. У діючих навчальних програмах закладів загальної середньої освіти підкреслюється виховне значення народної творчості. Ідеї народної творчості сприяють патріотичному, моральному вихованню, формуванню етичних понять.

На підставі аналізу психолого-педагогічної та народознавчої літератури з теми дослідження нами визначено сутність понять «українські народні традиції» та «обряди», зміст, види та характеристику основних народних традицій, визначено особливості застосування української народних традицій у закладах освіти, виявлено критерії вихованості учнів, визначено, якими бувають обряди, виділено засоби народної педагогіки, класифікацію українських народних пісень і, взагалі, українського фольклору, визначено, що належить до народних промислів і ремесел, які державні символи України і народні символи існують, з'ясовано, що українські народні традиції та обряди посідають почесне місце в історії українського народу і тісно пов'язані з моральним вихованням, наголошено на доцільність використання українських народних традицій та обрядовості у вихованні підростаючого покоління, визначено, що формування морального виховання на засадах народних традицій та обрядів здійснюється не тільки у виховній роботі, але й у повсякденному житті. В цьому допомагає використання українських народних свят, заочних подорожей, проведення систематичних бесід, прогулянок, екскурсій, свят, ігор, які прищеплюють школярам любов до українських народних традицій.

У дослідженні визначено, що основними педагогічними умовами, які забезпечують ефективність соціалізації учнів засобами національних традицій є:

- Зв'язок виховання здобуювачів освіти засобами національних традицій із життям.

- Врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей.

- Емоційність виховання.

- Комплексний підхід до використання українських традицій у вихованні.

- Доступність національних традицій.

Дуже важливим фактором при використанні українських національних традицій у соціалізації учнів визнані були такі методи, форми і прийоми роботи: бесіди, спостереження, розповіді, конкурси, свята, розваги, екскурсії, ігри, залучення дітей до самостійної роботи з виготовлення простих виробів, пов'язаних з народними традиціями.

На нашу думку, виховання та соціалізація мають велике значення у формуванні дитини на засадах народної педагогіки. Вивчивши та проаналізувавши народно педагогічний досвід соціалізації особистості, низку літературних джерел з етнографії, українознавства, етнопедагогіки, педагогіки народознавства з зазначеної проблеми, ми визначили ефективні умови успішного виховання і соціалізації дітей засобами етнопедагогіки:

- Зв'язок школи з батьками, носіями народної педагогічної мудрості.

- Дослідження педагогічним колективом джерел народної педагогіки.

- Активна участь дітей та їх батьків у відтворенні, відродженні форм, засобів та методів етнопедагогіки.

- Аналіз результативності і передбачення перспективи, планування активних, творчих форм роботи.

Загалом, етнографічні матеріали та спеціальні педагогічні дослідження засвідчують, що процеси виховання та соціалізації дітей та молоді виявляться більш результативними, коли вони будуть здійснюватись на народних засадах, з урахуванням багатовікового народно педагогічного досвіду.

Почуття особистості, почуття людської гідності неможливе без національної свідомості, совою якою є відчуття духовного зв'язку з рідним

народом. Національна ідея усвідомлюється (або відчувається підсвідомо) з різним ступенем глибини, але без неї людина перестає бути повноцінною особистістю, стає наче перекотиполе. Тому, перше завдання закладу загальної середньої освіти – передати майбутнім поколінням людський досвід в його національній формі.

Національне відродження, консолідація української нації, всебічний розвиток її культурно-історичного потенціалу як надзвичайно важливі чинники духовного оновлення української нації повинні стати провідниками орієнтирами в сучасній педагогічній і культурно-виховній роботі, стрижнем духовно-морального виховання молоді та підлітків.

Національна свідомість – це осягнення людиною себе представником певного народу, носієм його культури, знавцем минулого і сучасного.

Національна свідомість містить великий потенціал упорядкування думок і поведінки сучасної молоді. Національна свідомість ніби виростає з національної самповаги – морально-етичної оцінки нацією своїх власних вчинків і культурних надбань. Сформована національна свідомість протистоїть завжди не лише утиску національних почуттів, зневажливому ставленню до культурних цінностей. Дозріла національна свідомість чинить опір і фактори будь-якого порушення рівноправності, справедливості, людської гідності і честі.

Соціальний педагог у своїй роботі зважає на те, що відсутність національної свідомості нерідко спричиняє оманливе відчуття другосортності, «другорядності» рідної мови, культури, врешті, самого себе, породжує комплекс національної і громадянської неповноцінності. Національно ж свідомому юнаку чи дівчині чужі зверхність, чванькуватість, погорда у ставленні до представників інших національностей. Національна свідомість формується всіма засобами рідної мови, історії, культури, мистецтва, народними традиціями, звичками тощо. Надійним фундаментом, на якому успішно (розвивається) формується національна свідомість українців, є історична пам'ять.

Соціальному педагогу під час планування своєї роботи потрібно добирати такі її форми і методи, які б враховували можливості школи у використанні народної педагогіки. Засвоєння матеріалу сприяє впровадженню активних форм: бесід, обговорення проблемних ситуацій, вечорів запитань і відповідей, народних свят.

Кожна національна система виховання утверджує свій ідеал людини, громадянина. Українська культура передбачає ідеального українця – людину лагідну і широку, доброзичливу, чесну і правдолюбиву, дотепну, працьовиту, доброго господаря, славного захисника свого роду і Батьківщини. Без повернення до багатовікового досвіду народу у справі виховання і навчання не може здійснюватись і формування національної свідомості. Здобутки рідного краю, що повинні мати найвищий статус у змісті української системи виховання, формують у здобувачів освіти національну гордість і гідність, надихатимуть на нові досягнення і звершення в ім.'я суверенної України. Особливої актуальності проблема соціалізації здобувачів освіти засобами патріотичного виховання набуває саме сьогодні – коли власну національну ідентичність нам, українцям, доводиться відстоювати зі зброєю в руках.

Проблему етнічного самоусвідомлення розв'язати лише педагогічними методами неможливо. Потрібна єдина система соціальних стосунків, що побудована на принципах національного самозбереження та виживання. Лише при такому підході буде розв'язане завдання національно зорієнтованої соціалізації молоді, а підсумком стане національно-етнічне самовизначення як вищий рівень становлення особистості. Зв'язуючою ланкою, особливо важливим засобом виступатиме рідна мова. Виховання набуває особистісного орієнтування, дитина саморозвивається, самовдосконалюється, формує своє «Я» як конкретний представник певної спільноти.

Отже, соціалізація – це безперевний і багатогранний процес, який продовжується протягом усього життя людини. Проте найбільш інтенсивно він проходить в дитинстві і юності, коли закладаються усі базові, ціннісні орієнтації, засновуються основні соціальні норми і стосунки, формується

мотивація соціальної поведінки [102; 8].

Процес соціалізації дитини, його формування і розвиток, становлення як особистості відбувається у взаємодії з оточенням, яке здійснює на цей процес вирішальний вплив за допомогою найрізноманітніших соціальних факторів.

У цілому формування особистості та її розвиток у соціумі може бути успішним лише тоді, коли будуть враховані всі зовнішні фактори, які на неї впливають, їх складні взаємозв'язки. Перш за все, це спосіб життя особистості, який може сприяти її розвитку (за певних умов) чи протидіяти йому, умовим життя, які сприяють становленню певного способу життя в межах певного регіону, національні особливості, особливості природного середовища, джерела духовної культури та характер їх взаємодії, просторові та часові умови життя особистості й мікрогруп, виховні системи та індивідуальні особливості характеру дитини, які склалися у цих системах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксенова Л.И. Социальная педагогика в специальном образовании: учеб. пособ. для студ. сред.пед. учебных заведений. Москва : «Академия», 2001. 192 с.
2. Алексеенко Т.Ф. Методичні засади соціалізації особистості в контексті соціальних проблем: зб. наукових праць. *Педагогічні науки*. Випуск № 35. Херсон : Видавництво ХДЦ, 2003. С. 14 – 17.
3. Андреева И.Н. Антология по истории и теории социальной педагогики: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Академия, 2000. 176 с.
4. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навчальний посібник. Київ : Логос, 2003. 134 с.
5. . Бех І.Д. Виховання особистості : навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. 246 с.
6. Бібік Н. М. Структура і зміст соціальної компетентності. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. С. 50 – 64.
7. Бобракова Т. М. Особливості обдарованої дитини та їх врахування у навчально-виховному процесі : зб. наук. праць / за заг. ред. О. Дубасенюк, О. Антонової. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2005. Вип. 2. С. 118–121.
8. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації: навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 232 с.
9. Болгаріна В., Гапон Ю., Бондарчук О., Чеховська Л., Єршова В. Соціалізація школярів і соціально-педагогічні та інші технології. Запоріжжя : Київ, 2000. 56 с.
10. Боришевський М.І. Сім'я ростить громадянина. Київ, 1982. 102 с.
11. Бютнерк К. Жить с агрессивными детьми. Москва, 1991. 238 с.
12. Василькова Ю.В. Социальная педагогика: курс лекцій: учеб. пособие.

Москва : Академия, 2001. 440 с.

13. Вишневський О.І. На шляху до рідної школи. Львів, 1991. 138 с.
14. Вишневський О.І. Сучасне українське виховання. Львів, 1996. 238 с.
15. Вовканич С.Й. Національна еліта та її інтелектуальний потенціал державотворення. Львів, 1995. 87 с.
16. Возняк Л., Дуць С. Модель соціалізації особистості в умовах інноваційного середовища освітнього закладу. *Педагогічний пошук*. 2018. № 4. С. 60 – 62.
17. Волков К.Н. Психологи о педагогических проблемах. Москва, 1991. 214 с.
18. Гнатенко П.И. Национальная психология. Днепропетровск : ДНУ, 2000. 213 с.
19. Гнатенко П.І. Український національний характер. Київ, 1997. 116 с.
20. Гуманізм як засіб попередження важковиховуваності: метод. рекомендації / Р.М.Охрімчук. Київ, 1993. 130 с.
21. Дагбаева С.Б. Этнопедагогические аспекты социализации современных школьников. *Психологическая наука и образование*. 2014. № 4. С. 24–32.
22. Дмитренко К. А. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності : метод. посіб. / К. А. Дмитренко, М. В. Коновалова, О. П Семиволос, С. В. Бекетова. Харків : ВГ «Основа», 2018. 119 с.
23. Євтух М.Б. Соціальна педагогіка: підручник / М.Б.Євтух, О.П.Сердюк. Київ : МАУП, 2002. 232 с.
24. Жарова Л.В. Руководство учением. Историко-дидактический аспект. Ленинград, 1987. 244 с.
25. Заверико Н.В. Комплексні завдання з соціальної педагогіки: навчальний посібник / Н.В.Заверико, О.В.Пономаренко. Запоріжжя : ЗДУ, 2003. 41 с.
26. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Ф.Русової: навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей ВУЗів. Чернігів, 2000. 234 с.
27. Зайченко І.В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол.ХІХ) / за ред. М.Д.Ярмаченка. Львів, 2002. 344 с.
28. Зверєва І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні:

- теорія і практика: Монографія. Київ : Правда Чрославичів, 1998. 333 с.
29. Збірка для фахівців із соціальної роботи щодо видів соціальної підтримки, послуг і процедур їх надання. Запоріжжя : ФОП Печериця О.В., 2013.103 с.
  30. Ігнатенко П.Р. Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспект: навчально-методичний посібник. Київ, 1997. 252 с.
  31. История социальной педагогики: хрестоматія / под. ред. М.А.Галагузовой. Москва : ВЛАДОС, 2001. 544 с.
  32. Караєв А. М. Соціалізація молоді: методологічні аспекти дослідження. *Гуманітарні та соціально-економічні науки*. 2005. №3. С.124-128.
  33. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1997. 121 с.
  34. Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка / соціальна робота: навч. посібник / Л.Г. Коваль, І.Д. Зверєва, С.Р. Хлебін. Київ, 1997. 390 с.
  35. Корпач Н. І. Особливості соціалізації в дитячих організаціях. *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2004. Випуск 2 (27). С. 17-21
  36. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989 186 с.
  37. Костюк Г.С. Рушійні сили розвитку і виховання. Київ, 1989. 130 с.
  38. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.
  39. Кремень В. Національна освіта як соціокультурне явище. *Учитель*. 1999. № 11-12. С. 10-17
  40. Кресіна І. Українська національна свідомість і суспільно-політичні процеси: етнополітичний аналіз : монографія. Київ : Вища школа, 1998. 392 с.
  41. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д, Серпийчук З.О. Основи національного виховання. Умань, 1993. 243 с.
  42. Лозова В.І., Троцько Г.В. Питання теорії виховання. Харків, 1995 138 с.
  43. Лозова В. І., Троцько Г.В Теоретичні основи виховання і навчання. Харків,

1997. 204 с.
44. Мазуркевич О.Р. За рідне слово в рідній школі. Херсон, 1995. 207 с.
  45. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія: методичний посібник. Київ : ІСДО, 1995. 160 с.
  46. Мельникова І.М. Розвиток та соціалізація учнівської молоді: метод. рекомендації. Київ : КДЛУ, 1996. 258 с.
  47. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка : досвід та перспективи. Запоріжжя, 1999. 248 с.
  48. Мистецтво життєтворчості особистості : науково-методичний посібник. У 2 ч. / В.М.Доній, Г.М.Несен, Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков. Київ, 1997. 392 с.
  49. Михайлова В.В. Розвиток творчих здібностей обдарованих учнів у позакласній виховній роботі. *Позашкілля Запоріжжя*. 2019. № 10. С. 81-92.
  50. Мудрик А.В. Социальная педагогіка: учеб. для пед. ВУЗов/ Под ред. В.А.Сластенина. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Академия, 2000. 200 с.
  51. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки : Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344 / 2013. URL : http://oneu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf
  52. Національне виховання учнів засобами українського народознавства: посібник для вчителів / за ред. Р.П.Скульського. Івано-Франківск, 1995. 178 с.
  53. Олиференко Л.Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска : учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений / Л.Я. Олиференко. Москва : Академия, 2008. 234 с.
  54. Основи Національного виховання : концептуальні положення / В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук. Київ, 1993. 152 с.
  55. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посібник / С. С. Пальчевський. Київ : Кондор, 2005. 550 с.
  56. Помиткін Е.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти. Київ, 1999. 148 с.
  57. Походенко С.В. Проблеми соціалізації сучасних підлітків / С.В.

- Походенко, М.С. Катаєва. Запоріжжя, 1998. 112 с.
58. Петрук Л.П. Народні традиції як засіб соціалізації особистості у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2016. Вип. 13; Ч. I. С. 69-71.
59. Про повну загальну середню освіту. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
60. Про освіту Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
61. Психолого-педагогічні умови особистісного зростання і соціалізації дітей / за ред. Т.Д. Марцінковської. Київ, 2002. 224 с.
62. Радул В. Соціальний характер виховання. *Шлях освіти*. Київ, 2004. № 3 С. 6-9.
63. Романенко В. Формування життєтворчих компетентностей особистості. *Позашкілля*. 2015. № 9. С. 31-42.
64. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. Київ : Либідь, 1997. Ч. 2. Київ : Либідь, 1997. 272 с.
65. Рябоконт Л. Як забрати дітей з вулиці? *День*. 2002. 23 жовтня. № 42. С. 1.
66. Сагуйченко В.В. Теоретико-методологічне обґрунтування реформування освітніх інституцій. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2019. 73 с.
67. Семенова М.О. Виховання учнів основної і старшої школи засобами фольклористично-етнографічної діяльності: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. / Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля. Луганськ, 2005. 402 с.
68. Середюк О. Народна педагогіка як джерело соціального виховання. *Вища освіта України*. 2003. № 4. С. 12-15.
69. Середюк Л. Соціально-педагогічний тренінг як засіб створення нових виховуючих ситуацій у самовираженні старшокласників. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ,

2000. Вип.27. С.49-53.
70. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учнів. Київ, 1996. 180 с.
71. Социальная педагогіка: Курс лекцій : Учеб. пособие для студ.учеб.заведений / М.А. Галагузова. Москва : ВЛАДОС, 2001. 416 с.
72. Социальная педагогіка: учеб.пособие / под. ред. В.А.Никитина. Москва : ВЛАДОС, 2002. 272. с.
73. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг.ред. А. Й. Капської, І.М.Пінчук, С.В.Толстоухової. Київ, 2000. 456 с.
74. Соціальна робота в Україні: перші кроки/ за ред. В.І.Волинця. Київ:КМ «Академія», 2000. 242 с.
75. Социальная работа с инвалидами. Настольная книга для родителей / под. ред. Е.И. Холостовой. Москва : Институт социальной работы, 1996. 287 с.
76. Соціальна педагогіка: категорії та поняття: словник / автори-уклад. Н.А.Сейко, С.М.Коляденко. Житомир, 1999. 55 с.
77. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / за ред. А.Й. Капської. Київ : 2000. 264 с.
78. Становаська Л. Ідеї соціального виховання у педагогічній спадщині Станіслава Шацького та їхнє застосування у навчально-виховному процесі аграрних закладів освіти. *Вісник Книжкової палати*. Київ, 2006. № 3. С. 26-29
79. Стельмахович М. Г. Українське родинознавство. Івано-Франківськ, 1994. 54 с.
80. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
81. Страшний В. Соціально-педагогічні умови модернізації змісту виховання учнів початкових класів загальноосвітніх шкіл на родинних традиціях українського народу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне : РДГУ, 2002. Вип.24. С. 40-43
82. Струманський В.П. Етнопедагогічні проєкції процесу соціального

- виховання особистості в національній школі України. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне : РДГУ, 2000. Вип.12. Ч.2. С. 191-194.
83. Сухомлинська О. Виховання, як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін. *Шлях освіти*. Київ, 2004. №2. С. 2-6.
84. Сухомлинська О. Василь Васильович Зеньковський – київський представник російського зарубіжжя. *Шлях освіти*. 2003. № 2 . С. 384.
85. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т.1. 543 с.
86. Сявавко Є Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ : Наукова думка, 1974. 151 с.
87. Теоретичні засади виховання національної свідомості / за ред. Д.О.Тхоржевського. Київ : ІЗМН, 1998. 150 с.
88. Традиції української етнопедагогіки і їх використання в навчально-виховній роботі школи Київ : Академія пед. наук України, 1993. 88 с.
89. Тимощук Н. Соціальний та педагогічний аспекти особистісно орієнтованого виховання. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2004. № 1. С. 87-90.
90. Трухін І. Методи організації самовиховання учнів. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2004. № 3. С. 5-15.
91. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 1998. 752 с.
92. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Вибр. пед. твори у 2 т. Київ, 1983. Т. 1. 103 с.
93. Федяєва В. Етно-соціальні аспекти сімейного виховання в Україні кінця XIX – початку XX століть. *Шлях освіти*. Київ, 2005. № 2. С. 44-47.
94. Фролов А. Социальное воспитание и наследие А.С.Макаренко. *Педагогіка*, 2002. № 6.С.71-77.
95. Хомич Л. О. Народні традиції у вихованні молодших школярів. *«Педагогічні науки»*. 2013 р. № 3. С. 125-127.

96. Хухлаева О.В. Этнопедагогика: социализация детей и подростков в традиционной культуре. Москва: МПСИ, 2008. 248 с.
97. Чеховська Л. Й. Проектне навчання під час вивчення української літератури у загальноосвітньому навчальному закладі. Запоріжжя, 2010. 272 с.
98. Чергова К. Соціальне виховання як предмет соціальної педагогіки. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2005. № 1. С. 26-29.
99. Черненко А.М. Українська національна ідея: монографія. Дніпропетровськ : ДДУ, 1994. 144 с.
100. Чумак Л. Соціально-трудова адаптація вихованців дитячих будинків та шкіл-інтернатів *Рідна школа*. Київ, 2003. № 4. С. 56
101. Ціннісна складова соціалізації особистості дитини в умовах сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 23 квітня 2020 р., м. Дніпро, КЗВО «ДАНО» ДОР» / наук. ред. В. В. Сиченко, О. В. Ковшар, В. В. Шинкаренко, С. В. Майданенко. Дніпро. 278 с.
102. Щербань П. Для виховання молоді потрібне соціальне замовлення держави: Пропозиції до проекту Закону України «Про виховання дітей та молоді». *Освіта України*. Київ, 2004. № 87. С. 412

ДОДАТКИ

Додаток А

Посвята п'ятикласників у колегіанти

Додаток Б

Студія вокального співу «Шанс»

Додаток В**Студія «Театр слова»**

Додаток Г

Учасники гуртка бандуристів

Додаток Д

Козацька рада колегіуму

Додаток Е

Редколегія газети «Джалапіта»

Додаток Ж

Захист родоводів «Роде наш красний, роде наш прекрасний»

Додаток Ж

Тиждень проєктів

MIX
SHOT ON MI MIX2

Додаток 3

Конференція «Співробітництво батьків, вчителів, дітей: досвід і проблеми»